

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาความสัมพันธ์เชิงปรากฏการณ์วิทยาระหว่างลายคำและพื้นที่ภายในวิหารล้านนา คือ ศึกษาการทำงาน และหน้าที่ของลายคำที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ในวิหาร จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นผ่านการรับรู้ทางประสาทสัมผัส ดังนั้นในมุมมองของงานวิจัย “พื้นที่” (Place) จึงหมายถึง พื้นที่ที่อยู่ภายในวิหารมากกว่าตัวสถาปัตยกรรมที่เน้นตัววิหารด้านนอก วัสดุ หรือภาพรวมของตัวอาคาร ซึ่ง “พื้นที่” ในที่นี้ประกอบไปด้วยสภาพแวดล้อม ที่ว่าง โครงสร้าง และวัสดุภายใน ซึ่งทั้งหมดจะเชื่อมโยงกับสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่าง “ลายคำ” กับ “พื้นที่” ในงานวิจัยจึงหมายถึง พื้นที่หรือช่องว่างที่บุคคลสามารถอยู่ภายในวิหาร ได้ที่มีความสัมพันธ์กับลายคำ ซึ่งช่วยให้ลายคำทำหน้าที่สื่อความหมายผ่านการปรากฏตัวผู้ผู้ที่พบเห็นในขณะที่อยู่ภายในพื้นที่วิหาร จึงจำเป็นต้องศึกษาความหมาย หน้าที่ และรูปแบบของลายคำเพื่อเข้าใจกระบวนการทำงานของลายคำที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ที่ลายคำปรากฏตัวอยู่ ประกอบกับปัจจัยทางด้านประสบการณ์ ความทรงจำและความรู้สึกต่างๆ ที่คนสามารถรับรู้จากการทำหน้าที่ของลายคำผ่านการปรากฏตัว จนเกิดการตีความ โดยอาศัยประสบการณ์ภายใต้พื้นฐานของรากเหง้า ความรู้ ความทรงจำ และความเป็นตัวตนของบุคคลนั้นๆ ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ถือว่า ตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลดังกล่าวเมื่อสัมพันธ์กับวัตถุจะอยู่ในฐานะที่เป็น “อัตบุคคล” เพื่อรื้อค้นและอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่ปรากฏอยู่และเกิดขึ้นภายในพื้นที่ของวิหารที่มีความสัมพันธ์กับลายคำและปัจจัยต่างๆ ผ่านการรับรู้ของบุคคลเป็นความรู้สึกและประสบการณ์ต่างๆ ที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้การรับรู้ถึงปรากฏการณ์ภายในวิหารนั้นของแต่ละบุคคลนั้น เกิดขึ้นจากการมองเห็นและสัมผัสสิ่งต่างๆ ขึ้นอยู่กับความรู้ และประสบการณ์ต่างๆ ของแต่ละบุคคลที่ส่งผลให้อาจจะเกิดการรับรู้หรือไม่สามารถรับรู้ถึงปรากฏการณ์ที่มีอยู่ก็ได้

การวิจารณ์วรรณกรรมในงานวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรกศึกษา “ลายคำ” ในแง่มุมของ 1) ข้อมูลด้านกายภาพและรูปแบบของลายคำที่ปรากฏอยู่ภายในวิหารต่างๆ เพื่อใช้คัดเลือกสถานที่ในการเก็บข้อมูล โดยใช้ข้อมูลจากหนังสือเรื่อง *ลายคำล้านนา* เขียนโดย สุรพล คำรืห์กุล 2) ความรู้ด้านความหมาย และหน้าที่ของลายคำในเบื้องต้นที่ไม่ได้เป็นจุดเน้นของงานวิจัย ผ่านการศึกษาหนังสือเรื่อง *ความหมายของส่วนประดับสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของล้านนา* เขียนโดย ศิริชัย ธนทิตย์ ประเด็นที่สองจะเป็นเรื่องของทฤษฎีและวรรณกรรมที่ใช้ผลิตเครื่องมือ และวิธีการวิจัยตลอดจนแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลมีทั้งหมด 5 ส่วน คือ 1) ทฤษฎีปรากฏการณ์

วิทยาที่ใช้คลี่คลายกระบวนการทำงานของลายคำภายในพื้นที่ของวิหาร เป็นการศึกษา “ปรากฏการณ์วิทยา” จากหนังสือเรื่อง *ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม (Phenomenology in Architecture)* เขียนโดย รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ เพื่ออธิบายและทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และการรับรู้ 2) การทบทวนเนื้อหาของงานวิจัยที่ใช้ “ปรากฏการณ์วิทยา” ในสายสถาปัตยกรรม เพื่อกำหนดจุดยืนของผู้วิจัย และกำหนดแนวทางการดำเนินงานวิจัย ได้แก่ งานวิจัยเรื่องการย้อนสำรวจประเพณีเพื่อการค้นพบใหม่ : ความเข้าใจของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับคุณสมบัติและความหมายในบ้านไทยประเพณี (A Tradition Rediscovered : A Study of Experiential Characteriztics & Meanings of the Traditional Thai House)¹⁵ โดย ม.ล.ปิยลดา ทวีปรังษีพร (เทวกุล) 3) งานวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรมในศาสตร์ของการตีความการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง (A Study for the Preservation and Renewal Program of Sam Prang District) เขียนโดย วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ¹⁶ เนื้อหาของการทบทวนวรรณกรรมที่ช่วยกำหนดปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดปรากฏการณ์ในพื้นที่ ได้แก่ 4) หนังสือเรื่อง *เกียรติยศ (In Praise of Shadow)* เขียนโดย จุณีจิโร ทานิชากิ และแปลโดย สุวรรณ วงศ์ไวยศวรรณ และ 5) การทบทวนงานวิจัยที่อธิบายกระบวนการทางปรากฏการณ์ผ่านหน่วยวิจัยเรื่องแสง คือ งานวิจัยเรื่อง ปรากฏการณ์แห่งแสงในสถาปัตยกรรม กรณีศึกษา การออกแบบพื้นที่อยู่อาศัย จังหวัดเชียงใหม่ (Phenomenon of light in Architecture : Case study of living place design in Chiang Mai) เขียนโดย พัชรดา โสมดิ

2.1 ลายคำ

จากที่ผ่านมามีการวิจัยและศึกษาเรื่องลายคำมามากแล้วก็ตาม ไม่ว่าจะป็นงานวิจัย เรื่องงานศิลปกรรมลายคำประดับอาคารทางศาสนาล้านนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 - 25¹⁷, *วิหารลายคำวัดพระสิงห์ : สถาปัตยกรรมและจิตรกรรมฝาผนัง*¹⁸, *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา*¹⁹,

¹⁵ ข้อมูลบางส่วนจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้รับการแปลและเรียบเรียงโดย ดร. สันต์ สุวัจนราภินันท์ เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิธีวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม” ซึ่งกำลังดำเนินการวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนวิจัย ประเภททุนพัฒนาศักยภาพผู้วิจัย ปี 2552

¹⁶ เรื่องเดียวกัน

¹⁷ สุรพล คำริห์กุล, รายงานงานวิจัยเรื่อง “งานศิลปกรรมลายคำประดับอาคารทางศาสนาล้านนา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-25”, โครงการทุนอุดหนุนการวิจัยประเภททั่วไป สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 2539

¹⁸ ชัยยศ อิชฎิวรพันธุ์ และภาณุพงษ์ เลหาสม, *วิหารลายคำวัดพระสิงห์ : สถาปัตยกรรมและจิตรกรรมฝาผนัง* (เชียงใหม่ : ตรัสวิน, 2543)

¹⁹ ภาณุพงษ์ เลหาสม, *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2541)

วิหารลายคำ : ลักษณะประวัติความเป็นมาและแนวทางการอนุรักษ์²⁰ ฯลฯ หนังสือและงานวิจัยทั้งหมดนั้นเป็นการศึกษาลายคำที่มีวิธีเก็บและรวบรวมข้อมูลในเบื้องต้นที่เน้นเรื่องเกี่ยวกับที่มา รูปแบบของลวดลาย ซึ่งยังไม่ได้รับการอธิบายและคลี่คลายความหมายและวัตถุประสงค์ของการใช้ลายคำที่ประดับอยู่ภายในวิหารอย่างชัดเจน ดังนั้นการศึกษาข้อมูลด้านกายภาพและรูปแบบของลายคำที่ปรากฏในวิหารต่างๆ เพื่อใช้คัดเลือกสถานที่ในการเก็บข้อมูล จะใช้ข้อมูลที่ได้จากการทบทวนหนังสือเรื่อง ลายคำล้านนา ส่วนความรู้ด้านความหมาย และหน้าที่ของลายคำที่ไม่ได้รับการเน้นการศึกษาที่ผ่านมา จะอธิบายข้อมูลต่างๆ ในเบื้องต้นผ่านการทบทวนหนังสือเรื่อง ความหมายของส่วนประดับสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของล้านนา ซึ่งหนังสือทั้ง 2 เล่มนี้เน้นการศึกษาเรื่องรูปแบบทางกายภาพ ที่มาของลายคำ และพูดถึงความหมายตามสัญลักษณ์และความหมายเชิงลึกที่สนับสนุนสมมติฐานที่ว่าลายคำไม่ใช่แค่ลวดลายที่ใช้ประดับเท่านั้น แต่มีความหมายที่เน้นไปในการสร้างประสบการณ์และกระตุ้นให้ผู้พบเห็นสามารถรับรู้ และตีความหมายในเชิงการสร้างคุณงามความดีและเคารพสถานที่ได้ จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าหนังสือที่สามารถช่วยให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของ “ความหมาย” กับ “การตีความ” ที่ส่งเสริมคุณงามความดีได้ 2 เล่มคือ

2.1.1 ลายคำล้านนา

เป็นหนังสือที่ได้รับการพัฒนาจากงานวิจัยของอาจารย์ สุรพล คำวิหัทธ์ เรื่อง งานศิลปกรรมลายคำประดับอาคารทางศาสนาล้านนา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-25 จนได้รับรางวัลและถือว่าเป็นงานวิจัยที่ดีที่สุดในกรณีแผ่เรื่องลายคำ²¹ ในรายละเอียดที่จะพูดถึงหนังสือเล่มนี้คือที่มาของลายคำ ลักษณะลวดลายความหมายและลักษณะลายกายภาพ และวัดที่ยังคงมีลายคำอยู่ หนังสือเล่มนี้เป็นการต่อยอดจาก งานวิจัยเรื่อง “งานศิลปกรรมลายคำประดับอาคารทางศาสนาล้านนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-25” เนื้อหาสำคัญของหนังสือเล่มนี้คือ พูดเรื่องเกี่ยวกับตีความหมายในรูปของสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของลายคำ แต่เนื้อหาส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับลายคำในล้านนาทางกายภาพเป็นเกณฑ์ แต่มีการสอดแทรกความหมายของลายคำในเชิงความหมายอยู่เป็นนัยยะ ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำข้อมูลในส่วนนี้มาศึกษา และใช้ได้ในเรื่องนัยยะที่แฝงอยู่ของลวดลายต่างๆ ที่สะท้อนออกมาในรูปของระบบสัญลักษณ์และที่มา ระเบียบกฎข้อกำหนดในการออกแบบและพัฒนาการต่างๆ ในแต่ละยุคที่สื่อถึงหน้าที่และความสำคัญของลายคำ ดังข้อความด้านล่าง

²⁰ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, วิหารลายคำ : ลักษณะ ประวัติความเป็นมาและแนวทางการอนุรักษ์ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536)

²¹ ผลงานเล่มนี้เป็นงานวิจัยที่ได้รับรางวัลชมเชยจาก สภาวิจัยแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2543

ลายคำ...คุณลักษณะที่ทำหน้าที่เป็นเหมือนตัวเชื่อม ของช่องเปิดระหว่างพื้นที่ กับพื้นที่
 นี้เอง สุดท้ายก็ได้กลายเป็นที่มาในการปรับบทบาท ของลายคำให้มีความสำคัญ และมีผล
 ต่อสภาวะจิตใจอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการสร้างสาระและแก่นสารให้เกิดเป็นมิติทาง
 ความเชื่อซึ่งนอกจากจะอยู่ในรูปของพิธีกรรม ต่างๆ ทั้งโดยทางตรงทางอ้อมแล้วส่วน
 หนึ่งยังปรากฏให้เห็นในรูปของการใช้ ระบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม ที่แฝงด้วยนัย
 ะทาง คติ และความหมาย อันลึกซึ้ง ประกอบลายคำเหล่านี้ก็ด้วย²²

ใจความสำคัญของหนังสือไม่ได้มีการนำเสนอแค่รูปแบบทางกายภาพของลายคำเท่านั้น
 แต่พูดถึงหน้าที่ของลายคำที่เป็นเหมือนตัวเชื่อมพื้นที่กับคน และกระตุ้นให้เกิดสภาวะการรับรู้
 ในรูปแบบการใช้สัญลักษณ์ผ่านรูปแบบของลายคำต่างๆ โดยเน้นย้ำว่าถูกสร้างขึ้นเพื่อสะท้อนถึง
 คติและความหมาย ความเชื่อ เรื่องราวต่างๆ ในเชิงพุทธปรัชญา ภายใต้บทบาทในฐานะเป็นรูป
 สัญลักษณ์ของเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นถึงหน้าที่เชิงรูปธรรมและนามธรรมที่มีความหมายที่
 ลึกซึ้ง โดยสามารถนำข้อมูลส่วนนี้ไปใช้ในส่วนที่เป็นเรื่องการให้ความหมาย คติความเชื่อทางพุทธ
 ศาสนา และการตีความผ่านการมองเห็นรูปแบบลวดลายของลายคำ ว่ามีการให้ความหมายอย่างไร
 บ้าง ประเด็นสำคัญคือ สามารถตอบคำถามที่ว่า “ทำไมลายคำถึงนำไปลอกเลียนตักแต่ไม่ได้”
 เนื่องจากข้อมูลในหนังสืออธิบายไว้ว่า “ลายคำถูกสร้างขึ้นเพื่อให้บังบอบขอบเขตของพื้นที่
 ศักดิ์สิทธิ์และช่วยส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกศรัทธาในสถานที่มากยิ่งขึ้น เนื่องจากในอดีตวิหารใน
 อาณาจักรล้านนามักถูกสร้างด้วยไม้ มีเอกลักษณ์เฉพาะคือลวดลายการแกะสลัก ลายคำจึงถูกคิดค้น
 เพื่อกำหนดให้วิหารไม้สามารถกำหนดขอบเขตความศักดิ์สิทธิ์ผ่านลวดลายต่างๆ”²³

ในเบื้องต้นเนื้อหาส่วนใหญ่เริ่มอธิบายผ่านรูปแบบทางกายภาพ สู่ความหมาย ของ
 ลวดลายตำแหน่งที่ตั้งต่างๆ ตลอดจนความเชื่อในการตั้งตำแหน่งทิศทางของลวดลายว่ามี
 หมายคามหมายอย่างไร เนื้อหาจะพูดถึงแก่นสารความหมายที่ปรากฏในฐานะเป็นรูปสัญลักษณ์
 ของลายคำโดยสันนิษฐานว่า ลายคำมีต้นกำเนิดมาจากธรรมชาติเป็นศิลปะธรรมชาติ เป็นภาพเขียน
 ลายเส้นที่มีเอกลักษณ์เป็นของไทยอย่างแท้จริง มีเส้นที่อ่อนหวาน แซ่มซ้อย และให้ความรู้สึกแบบ
 อุดมคติแฝงอยู่ในภาพทั้งภาพที่เป็นภาพที่ประดิษฐ์ออกมาจากแนวธรรมชาติ เช่น ดอกบัว ใบไม้
 (ใบไม้ ดอกไม้ ได้แก่ ใบเทศ ดอกพุดตาน) เปลวไฟ รวงข้าว ตาอ้อย ฟันปลา รังผึ้ง รวงผึ้ง กาบไฟ
 ปลาไหล เถาวัลย์ เป็นต้น ที่มาของลายคำส่วนใหญ่ได้รับความบันดาลใจจากธรรมชาติดังกล่าวแล้ว
 นั้นหมายถึงธรรมชาติเป็นมูลเหตุจูงใจในการเขียนลวดลายไทย

²² สุรพล คำวิหิตกุล, ลายคำล้านนา, หน้า 53-67

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67

ลายคำนั้นได้มีวิวัฒนาการและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยนับเริ่มต้นได้ตั้งแต่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 คำว่า “ลายคำ” ในความหมายของศิลปกรรมล้านนา คือ ลวดลายที่ประดับตกแต่งอาคารสถานที่ด้วยทองคำเปลว²⁴ มีลวดลายสีทองบนพื้นสีแดงหรือดำ “ลายคำ” งานศิลปกรรมลายคำเหล่านี้จะประดับอยู่ในพื้นที่สำคัญต่างๆ ของวิหาร เช่น ในบริเวณตัวไม้โครงสร้างเครื่องบนของวิหารหรือที่เรียกว่า ซ้อม้าตั้งใหม่ เสาวิหารตลอดจนผนังภายในวิหาร และแผงไม้คอสองอย่างเป็นระเบียบที่สอดคล้องกันอันเป็นความงดงามที่ให้ความรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาและความสุขสงบ นับเป็นแบบแผนของงานศิลปกรรมล้านนาอย่างหนึ่งที่พบอยู่เสมอ²⁵ ในเบื้องต้นการศึกษาและค้นพบลายคำเกิดจากการการทำงานของ โครงการศึกษาค้นคว้าวิจัย ลายรดน้ำของกรมศิลปากร ซึ่งมอบหมายให้วิทยาลัยช่างศิลป์เป็นผู้ดำเนินงาน พบว่าลายรดน้ำ (Lai Rod Nam) เป็นลวดลาย หรือภาพรวมไปถึงภาพประกอบลวดลายต่างๆ ที่ปิดด้วยทองคำเปลวบนพื้นรัก โดยขั้นตอนการทำสุดท้ายคือการเอาน้ำรด ให้ปรากฏเป็นลวดลาย จึงกล่าวได้ว่า “ลายรดน้ำ” คือ ลายทองที่ล้างด้วยน้ำงานเขียนลายรดน้ำส่วนใหญ่จะเขียนประดับตามสถานที่ต่างๆ เช่น ประตู หน้าตา ฝาผนัง รวมถึงเครื่องไม้ใช้สอยต่างๆ ด้วย สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี จากหลักฐานในจดหมายเหตุกรุงสยามและกรุงจีน ลายรดน้ำและลายคำจึงมีความคล้ายคลึงกันมาก แต่แตกต่างกันที่วิธีการทำและลวดลายที่บ่งบอกถึงศิลปะของแต่ละวัฒนธรรมนั่นเอง

งานศิลปกรรมลายคำล้านนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-24 นั้น จะมีลักษณะเป็นลวดลายปิดทองบนพื้นสีแดงชาด หรือที่เรียกว่า งานปิดทองร่องชาด ซึ่งเทคนิคในการทำลายคำแบ่งได้ 3 วิธีด้วยกันคือ วิธีที่หนึ่ง เป็นเทคนิคปิดทองลายฉลุ ซึ่งเป็นลักษณะการทำลวดลายปิดทองแบบใช้แม่พิมพ์ลายฉลุ (Stencil) จะเป็นงานลายคำส่วนใหญ่ที่ทำได้ง่ายและมีรูปแบบซ้ำๆ กัน วิธีที่สองเป็นเทคนิคลายขูด เป็นวิธีการทำลวดลายโดยใช้การขูดขีดเส้นลงบนพื้นที่ที่ปิดทองไว้แล้ว ซึ่งจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับการทำลวดลายบนปิดภาพชนะเครื่องเงินของเชียงใหม่ พบว่านิยมประดับอยู่บริเวณเสาหลวงของวิหารในกลุ่มที่มีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 วิธีที่สามเป็นเทคนิคผสมระหว่างเทคนิคลายขูดกับปิดทองลายฉลุ ซึ่งจะเป็นลวดลายปิดทองที่มีการขูดเส้นหรือแต่งเติมเส้นให้มีรายละเอียดมากขึ้น เป็นวิธีการทำลวดลายลงรักปิดทองของชาวล้านนาที่ทำให้ลวดลายเกิดมิติและมีรายละเอียดของลวดลายงดงามมากขึ้นนับเป็นลักษณะเด่นของงานลายคำล้านนาที่นิยมมากและพบมีอยู่ในแทบทุกช่วงเวลา

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21

ลวดลายที่สำคัญอาจแบ่งกลุ่มออกได้ 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มแรกเป็นลวดลายที่พัฒนาการสืบทอดมาจากลวดลายล้านนาที่ปรากฏมาแล้วในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-20 กลุ่มที่สองเป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลมาจากลวดลายในศิลปะจีน แม้ว่าลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีนจะปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรมล้านนาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 แต่ในช่วงเวลานี้ดูเหมือนว่าลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีนจะมีมากขึ้น กลุ่มที่สามเป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัยและศิลปะอยุธยา อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางด้านพระพุทธศาสนา ได้พบว่าลวดลายในงานศิลปกรรมลายคำที่ปรากฏในระยะนี้ส่วนใหญ่ยังคงเป็นรูปแบบที่สืบทอดมาจากลวดลายที่ปรากฏในช่วงก่อนหน้านี้นี้ แต่จะพัฒนาการของลวดลายที่ซับซ้อนและมีรูปแบบของลวดลายมากยิ่งขึ้นขณะเดียวกัน ได้มีลวดลายใหม่ๆ ปรากฏเกิดขึ้น เช่น ลวดลายใบไม้ในศิลปะแบบตะวันตก ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นอิทธิพลที่ผ่านมาจากศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย นอกจากนี้แล้วยังมีลายดอกไม้ทรงพุ่มที่คาดว่า จะได้รับอิทธิพลที่ผ่านมาจากศิลปะแบบจากศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลานี้จะเป็นพัฒนาการสูงสุดของงานศิลปกรรมล้านนาก่อนที่แคว้นล้านนาจะล่มสลาย เป็นที่น่าสังเกตว่าลวดลายในศิลปะแบบพม่าแทบจะไม่ปรากฏมีอิทธิพลอยู่ในงานประดับของล้านนาเลย แม้ว่าพม่าจะปกครองล้านนาอยู่เป็นเวลานาน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นระยะเวลาของการฟื้นฟูบ้านเมือง

หลังจากที่แคว้นล้านนาได้ล่มสลายล้านนาจะมีฐานะเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงเทพฯ ในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษลวดลายส่วนหนึ่งในงานประดับของล้านนายังคงมีรูปแบบและพัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจากลวดลายของล้านนาในช่วงก่อนหน้านี้นี้ ต่อมาในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่อิทธิพลทางการเมืองและการติดต่อเกี่ยวข้องกับกรุงเทพฯ มากขึ้น ลวดลายในงานศิลปกรรมลายคำที่ปรากฏได้มีลวดลายในศิลปะรัตนโกสินทร์ รวมทั้งลวดลายในศิลปะจีนที่ผ่านเข้ามาทางศิลปะรัตนโกสินทร์ เข้ามาปะปน ผสมผสานกับลวดลายล้านนา ดูเหมือนว่าอิทธิพลของศิลปะรัตนโกสินทร์ เข้ามาปะปนผสมผสานกับลวดลายล้านนาดูเหมือนว่าอิทธิพลของศิลปะรัตนโกสินทร์จะมีบทบาทอย่างสำคัญต่องานศิลปกรรม ล้านนานับตั้งแต่ช่วงเวลานี้เป็นต้นไป ซึ่งลักษณะเด่นของวิหารล้านนา คือ ไม่ทำฝ้าเพดานจะนิยมเปิดให้เห็นโครงไม้และนิยมการประดับตกแต่งในส่วน โครงสร้างตลอดจนผนังด้วยลายคำ²⁶ ลวดลายที่นำมาประดับตกแต่งมีอยู่ 2 ลักษณะ คือลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากช่างหลวงส่วนกลาง ลายในกลุ่มนี้ได้แก่ ลวดลายที่เป็นลายกนกต่างๆ ส่วนลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เด่นชัดบ่งบอกถึงศิลปกรรมล้านนาโดยแท้ ก็เป็นลักษณะลวดลายกึ่งธรรมชาติ กึ่งประดิษฐ์ ซึ่งเป็นวิธีการของจิตรกรรมไทยแบบประเพณีผสมผสานกับแบบไทยใหญ่หรือพม่า เช่น ลวดลายดอกพุดตาน ดอกกุหลาบ ผสมคละเคล้าตัวภาพสัตว์ แมลง

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23

เช่น นก กระจอก ผีเสื้อ และสัตว์น้อยใหญ่ตามพื้นดิน นอกจากนี้ยังมีลวดลายของภาพที่ได้รับอิทธิพลจากจีน เช่น ภาพมังกร และหงส์ เป็นต้น ส่วนภาพที่น่าสนใจ คือภาพทวารบาลที่มีลักษณะเป็นภาพทรงเครื่องแบบกษัตริย์พม่า หรือไทยใหญ่ถืออาวุธ ส่วนลวดลายประดับที่เป็นลักษณะลายกนกจะมีลักษณะลวดลายใกล้เคียงกับช่างหลวงทางภาคกลาง

จากประวัติข้างต้นพบว่า ลายคำ มีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีต้นกำเนิดมาจากการเลียนแบบธรรมชาติและในคำสอนของพุทธศาสนาโดยเกิดจากการอ้างอิงรูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติที่เห็นตลอดจนจากมนโคติจากสัตว์หิมพานต์ต่างๆ และคติความเชื่อต่างๆ ที่เป็นอุดมคติทั้งนั้น จากประวัติข้างต้นนี้ทำให้รู้ถึงที่มาของลายคำว่ามีรากฐานมาจากเรื่องของจริยธรรม คุณงามความดีที่มาจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา ดังนั้นลายคำจึงมีหน้าที่ปรากฏตัวต่อผู้ที่เข้าภายในพื้นที่ผ่านกระบวนการการรับรู้จากตำแหน่งที่ตนเองยืนสู่การเป็นประสบการณ์ที่มีการตีความสร้างความหมายจนเกิดเป็นความรู้สึกที่ดีงาม ทำให้ระลึกถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนา

ถ้าเราลองวิเคราะห์ในเบื้องต้นจะพบว่า การเกิดของลายคำเองมีรากฐานมาจากธรรมชาติและหลักธรรมในพุทธศาสนาจนเกิดแรงบันดาลใจสร้างสรรค์เป็นลวดลายเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ช่างโบราณสร้างลวดลายต่างๆ จากความเชื่อ ความศรัทธา ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นมูลฐานที่สำคัญเป็นสิ่งที่ผูกพันจิตใจคนแต่ละยุคสมัย ความรู้สึกความศรัทธาของช่างในอดีตที่มีความเป็นสุนทรีย์ภาพเพื่อสื่อถึงคนรุ่นต่อรุ่นผ่านการทำหน้าที่ของลายคำ โดยอาศัยการรับรู้ของคนจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ ในรูปแบบของประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการตีความแล้วบันทึกเป็นข้อมูลด้านประสบการณ์อยู่ในความทรงจำ จากกระบวนการทำงานของลายคำในข้างต้นและวิเคราะห์จากแหล่งกำเนิดกับจุดประสงค์ในสร้างลายคำทำให้สามารถที่สรุปได้ว่าลายคำไม่ได้ถูกสร้างมาให้เป็นเพียงลวดลายที่ประดับเท่านั้น แต่ยังมี ความหมายที่ผู้สร้างต้องการสื่อออกมาทางลายคำ ผ่านการรับรู้ของคนที่สามารถทำให้เรารู้สึกเข้าใจและรับรู้ความหมายของคำว่า “ศักดิ์สิทธิ์” จนทำให้พื้นที่ตรงนั้นถูกให้ความหมายว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง ดังนั้นถ้าจะต้องการทำความเข้าใจต่อความหมายที่เกิดขึ้นจากการตีความ และผ่านประสบการณ์ อาจจะต้องอาศัยทฤษฎีที่ช่วยอธิบายสร้างความเข้าใจต่อกระบวนการรับรู้ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้คนผ่านการปรากฏตัวและการมองเห็นลายคำในพื้นที่ของวิหาร ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้เลือก “ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา” ที่จะช่วยอธิบายและคลี่คลายกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ผ่านลายคำภายในพื้นที่ ซึ่งจะนำเสนอใน ส่วนต่อไป

2.1.2 ความหมายของส่วนประดับสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของล้านนา

เขียน โดย ศิริชัย ชนทิพย์ หนังสือเล่มนี้พูดถึงเรื่องถึงเรื่องที่มาและความหมายของส่วนประดับสถาปัตยกรรม สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาของล้านนา โดยให้ความจำกัดความว่า

ลายคำ...ความหมายอย่างง่าย คือ เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนของพระภิกษุในการสั่งสอนธรรมแก่ชาวบ้านทั่วไป หรือในที่สูงกว่านั้น ศาสนสถานมีความหมายเหมือนปริศนาธรรมในตัวเอง ผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใสสามารถเรียนรู้ ค้นหาธรรมได้ด้วยตัวเอง ส่วนประดับต่างๆนอกจากความหมาย พื้นฐานที่สามารถเข้าใจได้ ยังสามารถนำพาให้เข้าใจในหลักธรรมที่ละเอียดมากขึ้น

จากข้อความในเบื้องต้นแสดงให้เห็นว่า ศิริชัย ได้ให้ความหมายลายคำว่าเป็นเครื่องมือที่ใช้อบรมสั่งสอนชาวบ้านผ่านรูปสัญลักษณ์ของลายคำ โดยให้ลายคำทำหน้าที่และปรากฏตัวผ่านการมองเห็นของคนจนเกิดเป็นความรู้สึกที่ศรัทธาเลื่อมใสและนำพาให้เข้าใจพุทธศาสนาผ่านความรู้สึกที่ได้รับรู้จากการมองเห็นลายคำภายในวิหาร งานของศิริชัยดูเหมือนจะนำมาช่วยเสริมงานของศุภพลที่ไม่ได้อธิบายด้านการสร้างความหมาย หน้าที่และการรับรู้จากการสื่อสารของลายคำ แต่มุ่งเน้นศึกษาด้านกายภาพมากกว่า งานของศิริชัยจะเข้ามาช่วยอธิบายและคลี่คลายความหมายตลอดจนแนวทางการทำงานของลายคำในเมืองต้นที่อาศัยการคิดค้นลวดลายจากสล่าออกมาในรูปแบบของสัญลักษณ์เป็นลวดลายต่างๆ ที่ใช้สีทองเป็นสิ่งดึงดูดในการสื่อความหมายจากลายคำผู้ที่พบเห็นนั่นเอง

เนื้อหาส่วนใหญ่อธิบายที่มาและความหมายของส่วนประดับของสถาปัตยกรรมสามารถมองได้หลายมุมมองด้วยความเข้าใจที่ต่างกัน แต่สิ่งต่างๆ นี้แฝงด้วยจิตวิญญาณและความศรัทธาของผู้สร้างสามารถนำไปขยาย อ้างอิงเสริมความคิดในส่วนคติความเชื่อของพุทธศาสนาของล้านนาได้ โดยเป็นการทำวิจัยในเชิงรวบรวมข้อมูล แล้ววิเคราะห์โดยพรรณนาประกอบภาพถ่าย ซึ่งนำมาอ้างอิง และแสดงในส่วนของความเชื่อท้องถิ่นในเชิงลึกยิ่งขึ้นไป เพื่ออธิบายความหมายจากนามธรรมสู่รูปธรรมได้ ในส่วนของสถาปัตยกรรมล้านนาแท้จริง เนื้อหาส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของข้อมูลด้านลวดลายและภาพถ่าย ได้มีการอธิบายในเรื่องจุดมุ่งหมายของงานจิตรกรรมฝาผนังอย่างไม่ค่อยชัดเจนนัก แต่ก็ถือว่าเป็นหลักฐานที่งานวิจัยชิ้นนี้จะใช้เป็นข้อสนับสนุนในเรื่องของลายคำที่มีความหมายมากกว่าส่วนประดับตกแต่ง ประกอบกับหลักฐานในใจความสำคัญตอนหนึ่งที่ว่า “เกิดจากการสร้างของจิตรกร ทางความคิด บันดาลใจ และจินตนาการ จนเกิดเป็นมโนภาพ และด้วยฝีมือ ความสามารถทางเชิงช่าง ความเพียร ซึ่งช่างเขียนถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรม อันจะทำ

ให้ผู้ชมรู้สึกได้โดยสุนทรียะสัมผัสและมีผลให้จิตใจเป็นสุขในทางคุณธรรม จริยธรรม นั่นคือเป็นเครื่องมือที่ทำให้จิตใจสูงขึ้น”²⁷

บทสรุปจากการอ่านหนังสือทั้ง 2 เล่มพบว่า ลายคำทำหน้าที่ที่ทำให้เกิดการรับรู้และตีความถึงความศักดิ์สิทธิ์ โดยผ่านการรับรู้ของคน que เข้าไปใช้ในพื้นที่และเป็นตัวนำไปสู่การสร้างสัญลักษณ์ทางพื้นที่จนเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยประโยชน์ที่ได้คือ ู้ความหมายหน้าที่ของลายคำ และสนับสนุนสมมติฐานในเบื้องต้นว่า ลายคำสามารถทำหน้าที่คือ ช่วยทำให้เกิดปรากฏการณ์กับการรับรู้ของคนต่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อคนเข้าไปใช้พื้นที่ภายในวิหาร แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่ยังขาดไป คือ การคลี่คลายกระบวนการสร้างความหมาย การปรากฏตัว และการรับรู้ของคน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาเข้ามาช่วยอธิบายในประเด็นนี้

การค้นคว้าหากรณีตัวอย่างได้มีการศึกษาและอ้างอิงจากงานวิจัยที่เคยมีการศึกษาคำรวจเรื่องลายคำจากงานวิจัยเรื่อง *ลายคำล้านนา*²⁸ และ *ความหมายของส่วนประดับสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของล้านนา*²⁹ เป็นหลัก ซึ่งมีการค้นพบวัดที่มีลายคำทั้งสิ้น 8 วิหาร³⁰ แต่ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาทั้งสิ้น 5 วิหารเท่านั้น เนื่องจากมีประเด็นที่น่าสนใจของลายคำ และข้อมูลทางกายภาพที่ชัดเจนของแต่ละวิหาร³¹ ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงคัดเลือกกรณีตัวอย่างจากในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำปาง โดยคัดเลือกจากงานวิจัยในช่วงต้น เนื่องมาจากเหตุผลของงานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลายคำและพื้นที่ จึงจำเป็นต้องคัดเลือกเฉพาะวิหารที่ยังมีลายคำปรากฏอยู่เท่านั้น ประกอบกับเส้นทางและความสะดวกในการเก็บข้อมูล ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเก็บข้อมูลและงานวิจัยชิ้นนี้มีข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลาและงบประมาณในการทำวิจัยอีกด้วย จึงไม่สามารถเก็บข้อมูลในวิหาร 4 แห่งคือ 1) วิหารวัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เนื่องจากสภาพของลายคำภายในวิหารมีสภาพที่ทรุดโทรมไปมากและมีการบูรณะเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของวิหารไปมาก 2) วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เนื่องจากวิหารพระพุทธที่ตั้งอยู่ในวัดเดียวกับวิหารน้ำแต้ม มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเป็นอย่างมากประกอบกับภายในวิหารมีภาพสะท้อนของพระธาตุทำให้ทางวัดต้องการรักษาภาพสะท้อนเอาไว้ ทำให้ภายในวิหารจึงมีบรรยากาศที่มืดเพื่อรักษาภาพสะท้อนภายในวิหารทำให้ในการเก็บข้อมูลที่ต้องการอาศัย

²⁷ ทิววรรณ ทั้งมิ่งมี, รายงานการวิจัย “การจัดองค์ประกอบศิลป์ในจิตรกรรมฝาผนังล้านนา”, หน้า 15 (เน้นโดยผู้วิจัย)

²⁸ สุรพล คำวิหกุล, *ลายคำล้านนา*

²⁹ กานุพงษ์ เล้าหสม, *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา*

³⁰ ได้แก่ วิหารพระพุทธ และวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง, วิหารวัดไหลหิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง, วิหารวัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง, วิหารวัดขยงคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง, วิหารโคมคำวัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง, วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และวิหารปราสาท อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

³¹ หมายเหตุ ข้อมูลทางกายภาพจะปรากฏอยู่ในท้ายเล่มของเอกสารแนบภาคผนวก ข

ความสัมพันธ์ระหว่างลายกับพื้นที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลในวิหารแห่งนี้ได้ เนื่องจากลายคำไม่สามารถปรากฏตัวได้นั่นเอง 3) วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง เนื่องจากมีที่ตั้งในเส้นทางที่เดินทางไม่สะดวกและมีการบูรณะและรื้อโครงสร้างวิหารหลายครั้งทำให้ลายคำที่เกิดภายในวิหารเป็นลวดลายที่เขียนขึ้นมาใหม่ 4) วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เนื่องจากวัดแห่งนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง มีวิหารหลวง วัดไหล่หิน และวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง แต่เนื่องจากวิหารหลวงและวิหารน้ำแต้มมีความน่าสนใจของการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่างๆ และประวัติการดูแลรักษา แต่วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ไม่มีการปรากฏของประวัติ และรายละเอียดต่างๆ ของวิหาร จึงไม่สามารถศึกษาข้อมูลด้านกายภาพของวิหารแบบสืบค้นได้อย่างละเอียด ดังนั้นจึงได้สถานที่ที่จะเก็บข้อมูลทั้งสิ้น 5 วิหารด้วยกัน โดยเลือกวิหารที่มีความแตกต่างกันออกไป เพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างทางกายภาพที่เปลี่ยนไปของแต่ละวิหาร ซึ่งลายคำนั้นจะปรากฏในวิหารเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นในการวิจัยจึงเลือกที่จะเก็บข้อมูลเฉพาะในวิหารเท่านั้น ซึ่งสามารถแบ่งดังนี้

1. วิหารหลวง วัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่
2. วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
3. วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่
4. วิหารพระนางจามเทวี วัดปางยางคก จังหวัดลำปาง
5. วิหารหลวง วัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง

จากการคัดเลือกจะเก็บข้อมูลส่วนใหญ่ที่ จังหวัดลำปาง เนื่องจากข้อมูลและสภาพของลายคำดั้งเดิมของล้านนาจะพบในรูปแบบของสกุลช่างลำปางมากที่สุด เนื่องจากในยุคที่มีสงครามนั้นลายละเอียดต่างๆ ในเส้นทางเกิดการเกิดสงครามได้ผลกระทบไปด้วยมากมาย แต่จังหวัดลำปางในสมัยนั้นไม่ใช่เส้นทางสำคัญจึงทำให้ลายคำยังคงสภาพเดิมไว้ได้ ซึ่งเหตุผลที่เลือก วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เนื่องจากวิหารน้ำแต้มเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญและมีลวดลายของลายคำที่หลากหลายจนคนส่วนใหญ่ได้มีการจำลองลายคำไปใช้ในที่ต่างๆ มากมาย ส่วนเหตุผลที่เลือกวิหารพระนางจามเทวี วัดปางยางคก จังหวัดลำปาง เนื่องจากมีการบูรณะและซ่อมแซมจนทำให้กายภาพของวิหารและลายคำเกิดการเปลี่ยนแปลงไปมากประกอบกับในปัจจุบันมีการสร้างวิหารใหม่แทนการใช้วิหารเดิมที่เก่าแก่ จนไม่สามารถเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านใช้ในการประกอบพิธีและกิจกรรมทางศาสนาได้ ซึ่งสภาพวิหารพระนางจามเทวี ในปัจจุบันเกิดการทรุดโทรมมาก เนื่องจากไม่ได้รับการบูรณะมาเป็นเวลาหลายปี จากสภาพภายในวิหารและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงโดยมีความทรุดโทรมเป็นอย่างมาก ส่วนวิหารหลวง วัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปางก็ได้รับผลจากที่ได้มีการจำลองวิหารไปอยู่ในโรงแรมประกอบกับตัววิหารก็มีการบูรณะโดย

ชาวบ้านอย่างใกล้ชิดซึ่งแตกต่างจากวิหารที่มีการบูรณะโดยกรมศิลปากรหรือไม่ก็โดยช่างสถาปนิก แต่วัดนี้มีการบูรณะโดยชาวบ้านและพระภิกษุ ทั้งที่มีการบูรณะอยู่หลายครั้งแต่ไม่ได้รับผลกระทบจากการบูรณะมากมายเหมือนวัดอื่นๆ ดังนั้นทั้ง 3 วิหารนี้ มีความแตกต่างทางด้านารเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและการรับรู้ของคนที่ได้รับผลจากการรับรู้ที่แตกต่างกันออกไป ทั้งการเคารพและศรัทธา ตลอดจนการนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์ ดังนั้นแสดงให้เห็นว่า การรับรู้ถึงพื้นที่วิหารนั้นได้แตกต่างกันออกไปในแต่ละวิหาร ส่วนจังหวัดเชียงใหม่มีเหตุผลที่เลือกวิหารหลวง วัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่ และวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจาก 2 วิหารนี้ได้รับผลกระทบจากวัฒนธรรมและการพัฒนารูปแบบจากหลายสมัย ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมทางอยุธยา รัตนโกสินทร์ พม่า และจีน ทำให้รูปแบบ ลายคำในปัจจุบันค่อนข้างแตกต่างไปจากทางลำปาง และมีการบูรณะมากกว่าซึ่งตรงนี้เองน่าจะมีข้อแตกต่างและเห็นผลได้ง่ายในการเก็บข้อมูลของสถานที่และการรับรู้ของผู้คน โดยวัดพระสิงห์เป็นวัดที่มีชื่อเสียงมากในเรื่องของลายคำที่มีการเล่าเรื่องและเป็นเหมือนเอกลักษณ์สำคัญของวิหารเองจนได้ชื่อว่า วิหารลายคำ อีกทั้งลายคำด้านหลังพระประธานวิหารลายคำได้มีรูปปราสาทและลวดลายแบบจีนขึ้นมาแทนที่กลายเป็นงานประดับฉากหลังมากกว่าเป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังนั้นก็ควรอย่างยิ่งที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลเพื่อมาศึกษาเปรียบเทียบกับวิหารวัดอื่นและวัดปราสาทเองก็น่าสนใจที่ใช้ลายคำมาเล่าเรื่องพุทธประวัติด้วยการวาดลวดลายคำที่เป็นระบบภาพซ้ำกัน ซึ่งนับว่าเป็นการพัฒนาของการเขียนลวดลายที่แปลกออกไปอีกแห่งหนึ่งเนื่องจากลายคำที่มีลักษณะลายซ้ำๆ กันของลวดลาย ทำให้เกิดความสำคัญของลายคำที่มักจะถูกแทนที่ด้วยจิตรกรรมเขียนสีมากขึ้น ลายคำจึงถูกกำหนดให้มีตำแหน่งของการประดับที่เสาหรือด้านหลังพระประธานเท่านั้น พร้อมทั้งรูปแบบก็เปลี่ยนไป และมีตำแหน่งของสถานที่อยู่ใกล้วัดพระสิงห์มากดังนั้นข้อมูลทางกายภาพจึงน่าสนใจที่จะศึกษาควบคู่กันไป จากทั้งหมดทั้งนี้จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะเก็บข้อมูลจากทั้งหมด 5 วิหารข้างต้นที่ได้กล่าวมานี้

2.2 ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา

เป็นทฤษฎีที่ใช้คลี่คลายกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ผ่านลายคำภายในพื้นที่ของวิหาร ในส่วนนี้จะวิเคราะห์ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา โดยอาศัยหนังสือเรื่อง *ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม (Phenomenology in Architecture)* เขียนโดย รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ เป็นหลัก เพื่ออธิบายและทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และการรับรู้ แบ่งออกเป็น 6 ส่วนคือ

2.2.1 ปรัชญาการณวิทยา (Phenomenology) นำเสนอภาพรวมของทฤษฎี

2.2.2 ปรัชญาการณศาสตร์ในสถาปัตยกรรม (Phenomenology in Architecture) นำเสนอผลงานของทฤษฎีสถาปัตย์ที่อธิบายถึงทฤษฎีปรัชญาการณวิทยาและสถาปัตยกรรม

2.2.3 งานวิจัยเรื่อง “การย้อนสำรวจประเพณีเพื่อการค้นพบใหม่ : ความเข้าใจของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับคุณสมบัติและความหมายในบ้านไทยประเพณี” (A Tradition Rediscovered : A Study of Experiential Characteristics & Meanings of the Traditional Thai House) เป็นงานวิจัยที่อธิบายการทำงานของสำรวจการรับรู้ของปรัชญาการณในพื้นที่ผ่านการใช้ตนเอง ผู้การตีความผ่านฐานะในอัตบุคคล และการสร้างเครื่องมือจากประสบการณ์ร่วม มีการกำหนดจุดยืนและบทบาทของผู้เก็บข้อมูล คือ ม.ล. ปิยลดา ใจตัวเองเป็นผู้เก็บข้อมูลและเป็นผู้เรียบเรียงข้อมูล

2.2.4 งานวิจัยเรื่อง “ปรัชญาการณศาสตร์ในสถาปัตยกรรมในศาสตร์ของการตีความการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง” (A Study for the Preservation and Renewal Program of Sam Prang District) ขยายความในด้านการเก็บข้อมูลภาคสนามและการเรียบเรียง ที่อาศัยการเก็บข้อมูลจาก “ผู้คนในย่าน” แล้วใช้ตนเองเป็น “ผู้เรียบเรียง”

2.2.5 เยิรเงาสถัว (In Praise of Shadow) ขยายความในประเด็นเรื่องการค้นหาปัจจัยที่จะใช้เก็บข้อมูลภาคสนาม

2.2.6 งานวิจัยเรื่อง “ปรัชญาการณแห่งแสงในสถาปัตยกรรม กรณีศึกษา การออกแบบพื้นที่อยู่อาศัย จังหวัดเชียงใหม่” (Phenomenon of light in Architecture : Case Study of Living Place Design in Chiang Mai) พิจารณาการใช้ปัจจัยเรื่องแสงและคลีคลาอธิบายปรัชญาการณที่เกิดขึ้นผ่านปัจจัยด้านแสง

2.2.1 ปรัชญาการณวิทยา (Phenomenology)

เหตุผลที่เลือกทฤษฎีปรัชญาการณวิทยา เนื่องจากจุดยืนของงานวิจัยเชื่อว่า ลายคำทำหน้าที่สร้างความหมาย ความรู้สึก และประสบการณ์ผ่านองค์ประกอบต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในวิหาร จนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างลายคำและพื้นที่ ทำให้คนสามารถรับรู้ถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ ซึ่งผู้วิจัยต้องการทำความเข้าใจและรู้คั่นว่ามีองค์ประกอบ หรือปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้ลายคำสามารถทำหน้าที่ และหน้าที่นั้นยังคงมีอยู่หรือไม่ เมื่อสภาวะทางสังคมเปลี่ยนไป ความเชื่อ การตีความและการให้ความหมายที่ได้จากการรับรู้ของคนจากการมองเห็นลายคำย่อมถูกเปลี่ยนแปลงไปตาม

สภาวะสังคมและกายภาพของวิหารที่เปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการตีความและให้ความหมายใหม่ตามความเชื่อที่ถูกหล่อหลอมใหม่ตามสภาพของกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้เชื่อว่า ลายคำมีหน้าที่และปรากฏตัว จากการมองผ่านตำแหน่งของผู้คนในกระบวนการรับรู้ ก่อให้เกิด “การตีความ” ที่ได้มาซึ่งความหมายบันทึกในรูปของประสบการณ์ ดังนั้น “ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา” จึงเป็นทฤษฎีที่จะให้ทั้งคำอธิบายและวิธีการในการเก็บข้อมูลที่เหมาะสมที่สุด เพราะทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาเป็นแนวทางศึกษาประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล โดยมีวิธีการให้บุคคลอธิบายเรื่องราวและประสบการณ์ต่างๆ ที่ตนเองประสบมาผ่านการรับรู้และรู้ความหมายในขณะที่มีสติรู้ตัว “ปรากฏการณ์วิทยา” เป็นวิธีการศึกษาที่เข้าถึงความจริงอย่างหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเกิดขึ้นจากการคัดค้าน การยอมรับเอาเนื้อหาสาระต่างๆ ที่ไม่อาจสำรวจตรวจสอบได้ รวมถึงระบบที่ยิ่งใหญ่ต่างๆ ที่สร้างขึ้นในความคิดแบบการคาดเดา ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูล ซึ่งถือได้ว่าเป็นลัทธิที่วิพากษ์ผลผลิตของลัทธิสมัยใหม่นิยมอย่างหนึ่ง “ปรากฏการณ์วิทยา” เป็นการศึกษาว่าสิ่งที่ปรากฏตัวออกมาให้เราได้รับรู้นั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร การรับรู้ที่ไม่จำกัดอยู่แต่เพียงการเห็น แต่เปิดคำถามของการรับรู้ไปสู่ประสบการณ์ทุกส่วนทุกสัมผัสของความเป็นมนุษย์³² สำหรับวิธีการศึกษาและวิธีการเข้าถึงความจริง จะสนใจใน “สิ่งที่มันปรากฏออกมา” ความสนใจควรเน้นไปที่การสืบสวนสภาวะของการ “เผชิญหน้า” (Encountering) ดังที่มันถูกบังคับให้มุ่งตรงไปที่วัตถุต่างๆ ซึ่งแน่นอนว่าในขณะที่เดียวกัน ปัจจัยของการเผชิญหน้านี้จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุและความเป็นวัตถุวิสัย (การกำหนดคุณลักษณะของบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะต่อข้อเท็จจริงที่ปรากฏขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งสามารถตีความเป็นรูปธรรมได้ วัตถุได้จับต้องได้ด้วยมาตรฐานที่กำหนดขึ้นและใช้ร่วมกัน) ไปสู่ความเป็น “อัตบุคคล” (Subject) ซึ่งหมายถึงคุณลักษณะ ลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลไม่ว่าจะเป็นนิสัยส่วนตัว ความชื่นชอบ ความกลัว ที่อยู่ในสำนึกรู้ตัวว่าตนเองเป็นใคร คือ

- 1) ความคิดเกี่ยวกับตัวเอง ซึ่งถูกสร้างจากจินตนาการของการรับรู้ด้วยตาจากภาพหรือแบบในกระจกเงา เกิดขึ้นเพียงแต่ในความคิด เป็นจินตนาการหรือภาพแทนตัวเองที่อยากให้เห็นคนอื่นเห็น
- 2) สิ่งที่ได้สร้างอัตลักษณ์ (Identity) ขึ้นด้วยความเข้าใจตัวเองจากการเลียนแบบจากภาพหรือเปลือกนอกของสิ่งอื่นแต่ก็ทำให้อัตลักษณ์กลายเป็นอัตลักษณ์เป็นของตัวเอง

³² ดร. สันต์ สุวัจจราภินันท์ เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิธีวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม”

3) ความรู้ของมนุษย์ (Human knowledge) ที่บันทึกในกระบวนการแห่งจินตนาการ เกิดจากการถ่ายแบบจากภาพของสิ่งอื่น ซึ่งให้ผลลัพธ์เป็นอัตลักษณ์

และความเป็นอัตวิสัย (การรู้ตัวตนและมีสำนึกขณะรับรู้ โดยมีมุมมองหรือความคิดเห็นของบุคคลเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก ความเชื่อ หรือความต้องการ) เปิดพื้นที่ไปสู่ ความรู้สึกจากทุกประสาทสัมผัส ประสบการณ์ และการตีความ ดังนั้นการที่จะทำให้เกิดการคลี่คลายเพื่อค้นหาว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้เกิดกระบวนการรับรู้ของคนกับภาพปรากฏภายใต้สภาพแวดล้อม โดยจะพบว่าเป็นทั้งเรื่องที่เป็นปกติและพิเศษในเวลาเดียวกัน การคลี่คลายจะเสมือนเป็นการเปิดชั้นของความหมาย (Layers of Meaning) ของกระบวนการรับรู้ที่เกิดขึ้น และอาศัยภาพปรากฏ (Perception) และการตีความ (Hermeneutic) ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงเชื่อว่า บุคคลที่มีการรับรู้ในงานวิจัยชิ้นนี้อยู่ในตำแหน่งที่เป็นอัตบุคคล ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า “ประชากรตัวอย่าง” ดังนั้นวิธีการศึกษาในสายปรากฏการณ์วิทยานี้สามารถแบ่งออกได้ 3 แนวทาง³³ คือ

- 1) ปรากฏการณ์วิทยาในเชิงศาสตร์แห่งการตีความ เป็นการศึกษาประสบการณ์ตรงของบุคคล ให้ความสนใจเกี่ยวกับความรู้สึกและสิ่งแวดล้อมของบุคคล
- 2) ปรากฏการณ์วิทยาเชิงประจักษ์ เป็นการศึกษาแนวคิดและกระบวนการในด้านความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ การสะท้อนความรู้สึก ความคิด และประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมา เป็นการค้นหาพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกมาโดยตรง
- 3) ปรากฏการณ์วิทยาแนวการสืบค้นด้วยตนเองเป็นการศึกษาเพื่อหาความหมายในปัญหาที่น่าสนใจ เพื่ออธิบายว่าทำไมมนุษย์จึงมีพฤติกรรมเช่นนั้น หรือทำไมจึงเกิดปัญหาเช่นนั้น โดยทั่วไปผู้วิจัยจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับประสบการณ์ของบุคคลเหล่านั้น

ในส่วนของการวิเคราะห์วรรณกรรมนี้จะศึกษาทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา เพื่อใช้เป็นกรอบการมองปรากฏการณ์ระหว่างลาคำกับพื้นที่ภายในวิหารผ่านการทำงานของลาคำผ่านประสบการณ์การรับรู้ของแต่ละบุคคล อีกทั้งเพื่อค้นหาประเด็นเนื้อหาทางด้านวัฒนธรรมของมนุษย์ ความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับประชากรตัวอย่างที่อยู่ในเหตุการณ์จะสะท้อนความรู้สึกในเหตุการณ์นั้นๆ ออกมา การวิเคราะห์งานวิจัยชิ้นนี้จะมุ่งเจาะหาความหมายที่ปรากฏขึ้นและความรู้สึกนึกคิด รวมไปถึงจินตนาการของประชากรตัวอย่างที่มีต่อเหตุการณ์นั้นเป็นการเฉพาะเพื่อที่จะสามารถอธิบายได้ว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ต่างๆ นั้นมีส่วนเอื้อให้เกิดการตีความในรูปแบบต่างๆ อย่างไร

³³ Clark Moustakas, *Phenomenological Research Methods*, ใน กิติพัฒน์ นนทปัทมกุลย์, *การวิจัยเชิงคุณภาพในสวัสดิการสังคม : แนวคิดและวิธีวิจัย* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 71

งานวิจัยชิ้นนี้นอกจากมุ่งทำความเข้าใจทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาแล้วยังจำเป็นต้องทำความเข้าใจว่า ศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมมีความเกี่ยวข้อง หรือนำเอาทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยามาใช้ อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ของสถาปัตยกรรมอย่างไร ผู้วิจัยได้รวบรวมงานที่เกี่ยวข้องที่สามารถอธิบายถึงปรากฏการณ์วิทยาในมุมมองทางสถาปัตยกรรมแบ่งได้ 5 ชิ้น โดยในชิ้นที่หนึ่งจะเป็นเนื้อหาของบททบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “ปรากฏการณ์วิทยา” ที่เขียนขึ้นและนำมาใช้โดย รศ.ดร.ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ คือ *ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม (Phenomenology in Architecture)* เพื่อที่จะทำความเข้าใจถึงแนวคิดและวิธีการเข้าสู่และอธิบายปรากฏการณ์อย่างไร ในชิ้นที่สอง และสาม จะเป็นเนื้อหาของบททบทวนงานวิจัยที่ใช้ “ปรากฏการณ์วิทยา” ในการกำหนดจุดยืนของผู้วิจัย กำหนดแนวทางของการทำงานวิจัย และออกแบบกระบวนการวิจัย โดยมีงานวิจัย 2 ตัวอย่างที่คล้ายคลึงกันแต่แตกต่างกันด้วยจุดยืนและวิธีการเก็บข้อมูลตลอดจนแนวความคิดคือ งานวิจัยเรื่อง “การย้อนสำรวจประเพณีเพื่อการค้นพบใหม่ : ความเข้าใจของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับคุณสมบัติและความหมายในบ้านไทยประเพณี” (A Tradition Rediscovered : A Study of Experiential Characteristics & Meanings of the Traditional Thai House) โดย ม.ล.ปิยลดา ทวีปรัญญิพร (เทวกุล) และงานวิจัยเรื่อง “ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรมในศาสตร์ของการตีความการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู ย่านสามแพร่ง” (A Study for the Preservation and Renewal Program of Sam Prang District) โดย วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ งานในชิ้นที่ 1-3 เป็นการทบทวนและทำความเข้าใจว่า ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ของสถาปัตยกรรมได้อย่างไร³⁴ ในชิ้นที่ 4 จะเป็นเนื้อหาของบททบทวนวรรณกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดปรากฏการณ์ภายในพื้นที่ โดยเน้นอธิบายถึงเรื่องประสบการณ์จริงของผู้เขียน คือ หนังสือเรื่อง *เฮิร์สสลับ* และชิ้นที่ 5 เป็นงานวิจัยที่อธิบายความหมายทางปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะปัจจัยทางแสง คืองานวิจัยเรื่อง “ปรากฏการณ์แห่งแสงในสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา การออกแบบพื้นที่อยู่อาศัย จังหวัดเชียงใหม่” โดย พัชรดา โสมมติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2.2 ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม (*Phenomenology in Architecture*)

เขียนโดย รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ ภาพรวมคือเป็นหนังสือประกอบการสอนในรายวิชา ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม สำหรับนิสิตชั้นปีที่ 3 ขึ้นไป เพื่อให้เข้าใจว่าความรู้และความเข้าใจในปรากฏการณ์ การอาศัยอยู่ของมนุษย์ในสถาปัตยกรรมใน

³⁴ ข้อมูลส่วนนี้เขียนโดย ดร. สันต์ สุวัจนารัตน์ และเป็นส่วนหนึ่งงานวิจัยเรื่อง “จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม”

ที่ต่างๆ และในสถานการณ์ต่างๆ เป็นบทสรุปการเรียนรู้ “ปรากฏการณ์วิทยา” ผ่านเรื่องราวของสถาปัตยกรรม ในฐานะที่เป็นเครื่องมือผ่านการใช้ วิธีการใช้ ประเด็นที่น่าสนใจในหนังสือเล่มนี้คือการเปลี่ยนสถานะของมิติทางกายภาพ โดยผ่านการรับรู้ของอัตบุคคลในเรื่องของ ภาพตัวแทนของแต่ละบุคคล การใช้ภาพตัวแทนและความรู้ ถือเป็นหนังสือที่อธิบายถึงปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ในมุมมองของสถาปัตยกรรมว่าเราสามารถจับต้องปรากฏการณ์เหล่านี้ได้โดยสามารถต้องเข้าใจโครงสร้างที่ทำให้กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้น สาระสำคัญใน *ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม* คือ เปิดประเด็นการคลี่คลายสิ่งที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ผ่านการอธิบายแต่ละประเด็นในเล่มดังนี้ **ปรากฏการณ์ศาสตร์ในโลก** (Phenomenology in the World) เปิดประเด็นให้ ตัวสถาปนิกมองสถาปัตยกรรมในฐานะที่เป็น “สะพาน” (Bridge) เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ต่อโลกภายนอก และในขณะเดียวกันเพื่อสามารถที่จะย้อนกลับมาอธิบายสถาปัตยกรรม ไม่ว่าเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมและก่อรูปสถาปัตยกรรมนั้นจะเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ในมุมมองนี้เชื่อว่าสถาปัตยกรรมนั้นเกิดขึ้นมาได้จากความรู้สึกร่างกายที่เกิดขึ้นก่อน ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งรูปร่าง และรูปร่างนี้เองที่นำไปสู่การออกแบบ การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาตินั้นส่งผลต่อการรับรู้ การใช้พื้นที่จะกลายเป็นประสบการณ์ที่จะนำไปใช้ดำรงชีวิตต่อไป มนุษย์เราสามารถเรียนรู้ปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ตั้งแต่แรกเกิด การเรียนรู้เรื่องการใช้พื้นที่เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ในวัยอนุบาล เพราะเริ่มมีพัฒนาการทั้งทางร่างกายและสติปัญญาพอที่จะสามารถครอบครองพื้นที่ในสิ่งแวดล้อม เริ่มมีการครอบครองร่วมในขอบเขตและเริ่มเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติได้ รวมไปถึงการเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 เช่น เรื่องแสง สี รูปทรง การเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นการเรียนรู้พื้นฐานที่สำคัญต่อความเข้าใจธรรมชาติ³⁵ และ การอยู่อาศัย (Dwelling) เป็นประเด็นที่พูดถึงการก่อเกิดของสถาปัตยกรรมที่เกิดจาก ความเป็นนามธรรม ความฝัน ความคิดของการอาศัยอยู่ มาสู่รูปธรรมความจริง และการอยู่อาศัย คือจุดเริ่มต้นของที่อยู่อาศัย³⁶ หรือประเด็นที่เรียกว่า รากแห่งนั้นเอง **ภาษาของรูปทรง** (The Language of Form) เป็นประเด็นที่เน้นการตีความ การตีความที่ได้เกิดจากรวมกันของสิ่งหลายสิ่งในโลกที่มารวมกันขึ้นมาเป็นรูปทรงขึ้นมา จนเกิดเป็นปรากฏการณ์ ที่เราเข้าไปสัมผัส และมีประสบการณ์ด้วย เช่น นั่ง ยืน เดินนอน ประตู หน้าต่าง ฝ้า พื้น ผสมผสานกันจนเป็นรูปทรง และนำมาซึ่งความหมายของสรรพสิ่งผ่านการตีความ โดยเชื่อว่าภาษาถูกแปรรูปออกมาจากการการตีความแล้วสร้างนัยยะบางอย่างออกมาเป็นรูปทรงที่ฝังอยู่ในภายใต้ความทรงจำ **ภาษาของกาย** (The Language of Body) ในอีกมุมหนึ่ง “ปรากฏการณ์ศาสตร์” เป็นประเด็นของการย้อนรำลึกถึง สิ่งที่เราเคยรับรู้มาก่อนในแง่การสัมผัสทั้งหลายของประสาททั้งห้า **ภาษาของสถาปัตยกรรม** (The Language of Architecture)

³⁵ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, *ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 7

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27

เป็นประเด็นที่เน้นถึงสำนึกของงานสถาปัตยกรรมที่มีต่อความเป็นชุมชนโดยรวม หรือเป็นนัยยะที่ว่าสถาปัตยกรรมที่เป็นองค์รวมของสถานที่ ไม่ใช่อาคารเดี่ยวโดดๆ (ซึ่งไม่มีในปรากฏการณ์จริง) จึงเป็นสิ่งที่สถาปนิกหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะไม่คำนึงถึงบริบทของสภาพแวดล้อมที่มีคุณภาพทางกายภาพและสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่ย่อมเกิดขึ้นและมีความผูกพันกันอยู่เสมอ คุณภาพของสถาปัตยกรรมในแง่สถานที่ จึงขึ้นอยู่กับคุณภาพในการออกแบบของสถาปนิกว่าจะเอาใจใส่หรือไม่ โดยเฉพาะกิจกรรมทางสังคม หรือกิจกรรมทางเลือกอื่น นอกเหนือกิจกรรมที่จำเป็นให้มีโอกาสเกิดขึ้นได้มากนักน้อยเพียงไร คุณภาพของความเป็นมนุษย์นั้นส่วนหนึ่งย่อมเกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านี้ คือคุณภาพของสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนต่อกิจกรรมทั้งหลายของมนุษย์ในที่ว่างภายนอกไม่เฉพาะแต่ที่ว่างภายในอาคารเพียงอย่างเดียวเท่านั้น และสถาปัตยกรรมพูดได้ (Speaking Architecture) เป็นประเด็นที่เน้นว่าการก่อเกิดของสถาปัตยกรรมนั้น เกิดขึ้นมาจากการเรียงร้อยของความรู้สึก ความต้องการและฝันของมนุษย์ ในขณะที่เดียวกันความรู้สึกและภาพนามธรรมเหล่านี้มีการผนวกรวมเข้ากับเนื้อหาทางสถาปัตยกรรม เช่น ระเบียบ หมายถึง ยื่น โถง ช่างนอก หลังคา หมายถึงที่บังแดด หมายความว่าในขณะที่ภาพและความหมายทางนามธรรมนำไปสู่ภาพทางรูปธรรม ภาพทางรูปธรรมก็มีส่วนช่วยในการสร้างภาพและความหมายที่เป็นนามธรรมนั้นๆ ด้วย ความหมายและความรู้สึกที่มีให้ต่อภาพทางรูปธรรมสามารถเรียกได้ว่าเป็น การพัฒนาของการสื่อสารของสถาปัตยกรรมที่เรียกได้ว่า สถาปัตยกรรมพูดได้³⁷ ออกแบบผ่านการตั้งคำถาม (Design in Question) เมื่อ “ปรากฏการณ์” คือแนวคิดที่เน้นถึง ความคิดการเชื่อมโยงระหว่าง วัตถุ หรือ ตัวสถาปัตยกรรม ต่อผู้ใช้ ผู้ออกแบบ หรือ ผู้ที่มีประสบการณ์ร่วมต่อตัววัตถุนั้น ที่มีในบริบทของมัน ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมแล้ว จึงไม่แปลกใจเลยว่าในส่วนหนึ่งของหนังสือ ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม ได้นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างตัวสถาปนิกและลูกค้าด้วยเพราะเชื่อว่า ความเชื่อ การให้คุณค่า การตีความ สำนึกส่วนตัวของลูกค้า กลับเข้าไปสู่การให้ความสำคัญในตัวคนและความคิดของคน สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อ การปรากฏตัวของสถาปัตยกรรม และกลายสิ่งที่ช่วยให้สถาปนิกลดอคติที่มีต่อกระบวนการออกแบบ³⁸

เมื่อพูดถึงการนิยามของ “ปรากฏการณ์ศาสตร์” ที่ รศ.ดร.ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ ได้นำมาใช้ในสายสถาปัตยกรรม คือ เป็นปรากฏการณ์ที่ผู้ศึกษาต้องเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์ของชีวิตด้วย และ โดยทางนี้นอกจากผู้ศึกษาจะค้นพบสิ่งที่ปกติ (Typical) กับสิ่งที่สำคัญก็คือ สิ่งพิเศษที่เฉพาะที่เกิดในชีวิตมนุษย์ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเปิดชั้นของความหมาย (Layers of Meaning) ของเรื่องที่ศึกษาได้อย่างลึกถ้ำ ผู้ศึกษาจะไม่พกเอาสมมติฐานใดๆ หรือคำทำนายข้อเท็จจริงใดๆ ไว้ก่อน

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80-94

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113-129

โดยเหตุว่าข้อสมมติฐานนั้นๆ จะเป็นเหมือนม่านบังตาไม่ให้เรามีโอกาสให้ ความจริงของชีวิต ที่เราคาดเดาก่อนไม่ได้ มีโอกาสเปิดเผยตัวของมันออกมาตามธรรมชาติ³⁹ ยังมีปรากฏการณ์วิทยาที่ถูกนำมาใช้ร่วมกับการตีความ (Hermeneutic Phenomenology) ที่เน้นความสนใจว่าสิ่งทั้งหลายปรากฏตัวขึ้นมาได้อย่างไร เป็นการให้สิ่งต่างๆ ทำหน้าที่และปรากฏตัวของมันเองผ่านการตีความ ที่พูดถึงภาวะ (Being) / การเป็นอยู่ / ธรรมชาติภาวะ / การเป็นอยู่ / ธาตุแท้ (Being) จัดเป็นแนวคิดทั่วไป โดยมีวิธีการทำงานที่อาศัยการตีความและให้ความหมาย จากการรับรู้การปรากฏตัวของสิ่งต่างๆ ที่มีปัจจัยช่วยกระตุ้นให้เกิดการปรากฏตัว และ “สาขาปรากฏการณ์วิทยาการตีความ” (Hermeneutic Phenomenology) ของ Martin Heidegger “Being” คำนี้มีได้อธิบายถึงแก่นแท้, รากฐาน, หรือพื้นฐานที่สุด แต่ค่อนข้างถูกมองเป็น “ภาวะ (ธรรมชาติ) ของสิ่งที่มีอยู่จริงอันหนึ่ง” (Being is always the Being of an entity) และการพิจารณาถึงภาวะของบางสิ่ง ก็คือการสืบค้นลงไป ในธรรมชาติหรือความหมายของปรากฏการณ์วิทยานั้น ซึ่งสนใจปรากฏการณ์วิทยาว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์ที่พบเจอแล้ว เรียกกลับมาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการตั้งคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์เป็นการอธิบายเชิงบริบท (Thick Description) เป็นคำที่หยิบยืมมาจากงานของนักมานุษยวิทยา Malinowski มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะพรรณนาเรื่องราวต่างๆ อย่างละเอียดรอบด้าน โดยทำหน้าที่ให้คำอธิบายต่างๆ ไม่เพียงแต่การนำเสนอและรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ที่บรรดาผู้ให้ข้อมูลทั้งหลายเล่าให้พวกเขาฟังเท่านั้น แต่ยังสำรวจลึกลงไปถึงโครงสร้างความหมาย ซึ่งบรรดาสมาชิกของกลุ่มสังคมนั้นไม่อาจยืนยันหรือให้เหตุผลได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การพรรณนาเชิงบริบทเป็นเรื่องของการตีความ และการวิเคราะห์ เราสามารถที่จะจับฉวยและตีความความหมายต่างๆ ที่เป็นไปได้เกี่ยวกับประสบการณ์เหล่านั้นอย่างไร Hans-Georg Gadamer อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ในการตีความตัวบทอันหนึ่ง เราไม่สามารถแยกตัวของเราเองออกจากความหมายของตัวบทนั้น หมายความว่าศาสตร์แห่งการตีความเป็นการรับรู้ผ่านของสิ่งที่มีอยู่จริงที่มันปรากฏตัวโดยอาศัยปัจจัยบางอย่างที่ช่วยทำให้เกิดเป็นประสบการณ์ผ่านการตีความของบุคคล มีกระบวนการทำงานคือ เมื่อวัตถุปรากฏตัวโดยอาศัยปัจจัยที่เอื้อให้ปรากฏตัวแล้วเกิดการรับรู้ทางประสาทสัมผัสบันทึกเป็นความทรงจำหรือประสบการณ์ แล้วถูกนำกลับมาตีความใหม่โดยบุคคลนั่นเอง

ความเฉพาะเจาะจงเป็นวิธีอีกประเด็นหนึ่งที่พบในงานเขียนของทิพย์สุดา ซึ่งคาดว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากงานของ Christian Norberg-Schulz คือเน้น “คุณสมบัติของวัตถุนั้นที่เปิดเผยตัวตนและปรากฏต่อเรา”⁴⁰ และเมื่อพูดถึงแนวคิดของ Norberg-Schulz แล้วคงจะต้องอ้างอิงย้อนกลับไปถึงแนวคิดของ Martin Heidegger ดังที่ Norberg-Schulz อ้างไว้ในบทนำใน *Genius Loci* -

³⁹ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, *สถาปัตยกรรม กังสาคลแห่งความคิด* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 2-37

⁴⁰ Christian Norberg - Schulz, *Intentions in Architecture* (Massachusetts : M.I.T Press, 1997)

ที่เชื่อว่า “มวลชีวิตทั้งหลายย่อมดำเนินไปท่ามกลางและบรรยากาศที่แวดล้อม ฉะนั้นการตระหนักถึงคุณค่าของผืนดินและแผ่นฟ้า ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดแก่ชีวิตทั้งมวลมนุษย์จำต้องรู้จักการเรียนรู้และประสานชีวิตให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่ ด้วยความรักความเคารพและเข้าใจซึ่งเป็นประสบการณ์ที่สร้างความหมายให้แก่ชีวิต”⁴¹ Norberg-Schulz อธิบายว่าพื้นฐานความคิดความเชื่อของเขาได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวคิดเรื่อง “การอยู่อาศัย” ของ Heidegger Norberg-Schulz มองว่า “จุดยืนที่สะท้อนให้เห็นถึงตัวตน” และ “การอยู่อาศัย” เป็นเรื่องเดียวกันคล้ายกันเพราะ “การอยู่อาศัย” ก็มีนัยยะที่แสดงจุดยืนและตัวตนของคนที่ยืนอยู่ที่จุดนั้น และที่สำคัญมันสะท้อนให้เห็นบทบาทของสถาปัตยกรรมด้วย Norberg-Schulz มีความพยายามที่จะ “ค้นหา” “มองหา” “สำรวจ” ผลลัพธ์ของโลกก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งเชื่อว่าไม่ได้หายสาบสูญไปทั้งหมด แต่มีอยู่แทรกตัวอยู่ท่ามกลางโลกแบบที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปแล้ว จึงจำเป็นต้องหา “วิธีการ” ที่จะทำให้พบเจอในการคัดเลือกวิธีการนี้เอง จึงทำให้นำเอา “ปรากฏการณ์วิทยา” เข้ามาจับ “พื้นที่” หรือตามที่ ทิพย์สุดา เรียกคือ “ถิ่นฐาน” ซึ่งในประเด็นนี้น่าจะเรียกตามทิพย์สุดาเนื่องจาก คำว่า “ถิ่นฐาน” ในภาษาไทยให้ความรู้สึกถึงการผูกสัมพันธ์การสานความเชื่อมโยงระหว่างคนและสภาพแวดล้อมได้มากกว่า “พื้นที่”⁴²

ประโยชน์ที่ได้จากการทบทวนหนังสือเล่มนี้ต่องานวิจัย คือ ได้เข้าใจถึงหลักการทำงานของกระบวนการปรากฏการณ์วิทยาผ่านศาสตร์สถาปัตยกรรมและนำไปสู่การคลี่คลายงานวิจัยและอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และการรับรู้ได้ว่า เมื่อวัตถุสามารถปรากฏตัวออกมาโดยอาศัย “ปัจจัย” ที่มีหน้าที่เหมือนเป็นวัตถุดิบในการสร้างสถาปัตยกรรมที่เอื้อให้เกิดปรากฏการณ์แบบสัมพันธ์กันภายในพื้นที่และเกิดการกระตุ้นให้คนตระหนักถึง “สถานะของการมีตัวตน” (Being-in-the-world) ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ (ระหว่างคนและสภาพแวดล้อม) โดยอาศัย “ถิ่นฐาน” (Place) อธิบายผ่านปัจจัยด้านกายภาพ (Character) และที่ว่าง (Space) ที่ทำหน้าที่เชื่อมกลับเข้าไปสู่ “สถานะของการดำรงอยู่” (Being) อีกครั้ง ซึ่งกระบวนการนี้จะคงอยู่บนพื้นฐานของความเป็นอัตบุคคลที่มี “รากเหง้า” ที่เป็นจุดยืนที่สะท้อนให้เห็นถึงตัวตน และการอยู่อาศัย ที่เป็นทิศทางเดียวกันที่สำคัญมันสะท้อนให้เห็นบทบาทของสถาปัตยกรรม แต่ความหมายของ “พื้นที่” หรือตามที่ ทิพย์สุดา เรียกคือ “ถิ่นฐาน” ที่ไม่ได้หมายถึงจำนวนและตัวเลขแต่หมายถึงนัยยะความหมายของพื้นที่ในเชิงคุณภาพมากกว่า และเป็นหนังสือที่ช่วยคลี่คลาย “เนิ่นภาพรวม” ของ

⁴¹ Christian Norberg - Schulz, *Genius Loci : Towards a Phenomenology of Architecture* (New York : Rizzoli, 1985)

⁴² เนื้อหาส่วนนี้เขียนโดย ดร. สันต์ สุวัชรารัตน์ เป็นส่วนหนึ่งงานวิจัยเรื่อง “จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม”

ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรมและเป็นแว่นขยายช่วยทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์วิทยาว่ามีกระบวนการทำงานผ่านศาสตร์สถาปัตยกรรมอย่างไร

2.2.3 งานวิจัยเรื่อง “การย้อนสำรวจประเพณีเพื่อการค้นพบใหม่ : ความเข้าใจของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับคุณสมบัติและความหมายในบ้านไทยประเพณี” (*A Tradition Rediscovered : A Study of Experiential Characteristics & Meanings of the Traditional Thai House*)⁴³

เขียนโดย ม.ล.ปิยลดา ทวีปรัถนิพร (เทวกุล) งานชิ้นนี้เสมือนเป็นผลผลิตและตัวอย่างงานจาก *ปรากฏการณ์ในสถาปัตยกรรม* ของ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ มีภาพรวมคือ การใช้ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาในงานสถาปัตยกรรม โดยพูดถึงเรื่องการตีความผ่านฐานะในอัตบุคคล และสร้างเครื่องมือจากประสบการณ์ร่วมมากกว่าจากสนใจเรื่อง โครงสร้างหรือสภาพทางกายภาพ โดยมีerkกำหนดจุดยืนและบทบาทของผู้เก็บข้อมูล คือ ม.ล. ปิยลดา ใช้ตัวเองเป็นผู้เก็บข้อมูลและเป็นผู้เรียบเรียงข้อมูล ซึ่งเป็นแนวทางที่สนับสนุนในงานวิจัยชิ้นนี้ที่ว่า กำหนดจุดยืนของผู้วิจัยให้เป็น “ผู้เรียบเรียง” เอาข้อมูลจากประสบการณ์ตรงของผู้ร่วมวิจัยที่ “รับรู้” มาเรียบเรียงและอธิบายผ่านกรอบความคิดแบบปรากฏการณ์วิทยา อีกประเด็นที่สำคัญคือเรื่อง ตำแหน่งและจุดยืนของผู้ที่พินิจหรือผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์นั้น ซึ่งงานวิจัยของ ม.ล. ปิยลดา ได้พูดถึงตำแหน่งและ เหตุการณ์ที่ได้เล่าและบอกเอาไว้ด้วยความเชื่อที่ว่า “คน” ต่างมีวิธีการรับรู้ และให้ความหมายต่อสถาปัตยกรรมและเรื่องราวทางพื้นที่ต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับรู้และการให้ความหมายนี้ เกิดขึ้นมาจาก “สำนึกของตัวเอง” ของผู้คนที่อยู่ในสถานที่นั้นๆ สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ ม.ล.ปิยลดา เชื่อว่าการรับรู้และความหมายที่ได้มาจากสำนึกของผู้คนในพื้นที่นั้นจะถูกนำมาใช้เป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการให้ความหมายต่อวัสดุ สถานที่และช่วงเวลา ได้อธิบายถึงการรับรู้ในสถานที่จากประสบการณ์ที่ได้มาจะถูกศึกษาผ่านกระบวนการ “ตีความ” แปรรูปออกเป็นการให้ความหมายในรูปของสัญลักษณ์ (สัญศาสตร์) อีกชั้นหนึ่งเพื่อจะสามารถทราบได้ว่า ความหมายที่เกิดขึ้นมานั้นผู้คนในสถานที่นั้นรับรู้ผ่านอะไร เช่น สัญลักษณ์ที่มีความเฉพาะเจาะจงในท้องถิ่น

จากการตีความ เราอาจจะเข้าใจจุดยืนของ ม.ล.ปิยลดา ว่า “ปรากฏการณ์วิทยา” ที่ใช้นี้ไม่เพียงแต่ทำให้เราคิดถึงสิ่งต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างไร ปรากฏตัวต่อผู้คนในถิ่นนั้นอย่างไร ผู้คนให้ความหมายอะไรแก่มัน และที่สำคัญ ยังทำให้เราสามารถใช่ “ภาพหรือสิ่งที่ปรากฏ” นี้ เพื่อสร้างให้เกิดเป็นช่องทางในการสร้างการรับรู้ขึ้นใหม่ หรือสร้างให้เกิดประสบการณ์ร่วม หรือแม้กระทั่ง

⁴³ ข้อมูลจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้รับการแปลและเรียบเรียงโดย ดร. สันต์ สุวัจจรากินันท์ เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “จากญาณวิทยาสู่กระบวนการวิจัย : ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม”

เป็นการสร้างการยืนยันถึงสำนึกของการมีตัวตนของคนในท้องถิ่นนั้น หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือการ “สร้างให้เกิดประสบการณ์ที่ได้มาจากการเข้าไปใช้พื้นที่” สร้างให้เกิดการตีความ สร้างความหมายใหม่ๆ ซึ่งสามารถถูกสร้างถูกเขียนขึ้นจากความหลากหลาย จุดยืนที่ ม.ล.ปิยลดา มีต่อ “สำนึกของการมีตัวตน” พิจารณาถึง “วัตถุ” (Thing) ที่อยู่ภายในพื้นที่ สถานที่นั้น อาศัยการให้สิ่งที่ปรากฏได้ พูดและสนทนากับผู้ที่สังเกตการณ์ด้วยตัวมันเอง และที่สำคัญในมุมมองที่มีต่อ “วัตถุ” หรือ “ปรากฏการณ์” ที่ได้สัมผัสนี้ เกิดขึ้นมาจากประสบการณ์โดยตรงหรือมีข้อแม้ในการเลือกพิจารณาปรากฏการณ์ ส่งผลให้เกิดการรับรู้ และการตีความ สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นคุณสมบัติของ “อัตบุคคล” ที่กระบวนการในแบบปรากฏการณ์วิทยาถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง

ประโยชน์ที่ได้จากการทบทวนงานวิจัยของ ม.ล. ปิยลดา คือ เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นการกำหนดจุดยืนของผู้วิจัยและเครื่องมือในการเก็บข้อมูล เนื่องจากงานวิจัยของ ม.ล. ปิยลดา เป็นงานวิจัยที่ใช้ปรากฏการณ์วิทยาในเชิงศาสตร์แห่งการตีความ โดยใช้วิธีการมองแบบย้อนกลับไปสู่ปรากฏการณ์นั้นๆ และคลี่คลายสำรวจว่าปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลให้เกิดการรับรู้จนแปรรูปในภาพปรากฏในเชิงความหมาย แต่สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างงานวิจัยของ ม.ล. ปิยลดา กับงานวิจัยชิ้นนี้ คือในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยใช้ประชากรตัวอย่างเป็นผู้สำรวจและค้นหาปรากฏการณ์ภายในพื้นที่ โดยกำหนดการคัดเลือกประชากรตัวอย่างจากคนที่มีความรู้พื้นฐาน หรือรากเหง้าในทิศทางเดียวกัน (ซึ่งจะอธิบายในบทที่3) แต่งานของ ม.ล. ปิยลดา กำหนดจุดยืนและเครื่องมือวิจัยโดยใช้ตนเองในการเก็บข้อมูลและสำรวจปรากฏการณ์ และตีความ สนใจเรื่องการให้ความหมายผ่าน โครงสร้างเดิม ประสบการณ์เดิม แต่งานวิจัยชิ้นนี้สนใจว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ระหว่างวัตถุกับพื้นที่ว่างภายในอาคาร มีปรากฏการณ์ร่วมอะไรบ้าง ที่เกิดขึ้นกับประชากรตัวอย่างทั้งหมด มีปัจจัยอะไรเป็นตัวเชื่อม และสามารถอธิบายถึงที่มาที่ไปได้ เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และภายในปรากฏการณ์นั้นๆ ลายคำยังคงปรากฏตัวและทำหน้าที่ในการสื่อความหมายอยู่หรือไม่

2.2.4 ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรมในศาสตร์ของการตีความการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง (A Study for the Preservation and Renewal Program of Sam Prang District)

เขียนโดย วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ “การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง” (A Study for the Preservation and Renewal Program of Sam Prang District)⁴⁴ โดยมี

⁴⁴ วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ, “การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง” (A Study for the Preservation and Renewal Program of Sam Prang District), วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์, 2543

รศ.ดร.ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ และปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัยลิตติ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ งานวิจัยชิ้นนี้ เน้นประเด็นของการฟื้นฟูย่านสามแพร่งซึ่งเป็นย่านเก่าแก่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ งานวิจัยชิ้นนี้ได้นำเสนอ “ปรากฏการณ์วิทยา” เป็นพื้นฐานของการสร้างกระบวนการวิจัย และรวมถึงการลงภาคสนาม วิธีสังเกตการณ์ วิธีการสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูล ประเด็นหลักของการนำเสนอ “ปรากฏการณ์วิทยา” ไปใช้เป็นการสร้างกระบวนการวิจัย เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้คนในย่านได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูถิ่นอาศัย ทั้งในแง่การให้ความหมายของย่านการอยู่อาศัยของตน นัยยะที่เป็นถิ่นอาศัย ถิ่นปฏิสัมพันธ์ ถิ่นต้อนรับขับสู้ ถิ่นความเชื่อศรัทธาและถิ่นแห่งภราดรภาพในชุมชน และเมื่อพิจารณาจากองค์รวมของนัยยะต่างๆ แล้วจึงนำโครงการองค์รวมที่ได้มา วิเคราะห์ถึงความสำคัญเชิงลึกลงในความหมายของ “ถิ่น” ต่างๆ อันเป็นการนำความต้องการของคนทุกกลุ่ม วิธีการดำรงชีวิตของผู้คน ซึ่งหมายถึง “จิตใจของย่าน” และ “ร่างกายของย่าน” ได้แก่ สถานที่รองรับชีวิตส่วนตัว คือ บ้าน สถานที่รองรับชีวิตส่วนรวมในการปฏิบัติฐาน และสถานที่รองรับความเป็นชุมชน มาเสนอเป็นโครงการ พร้อมกับแนวทางการนำโครงการสู่การปฏิบัติ เกิดเป็น “โครงการประสานยั่งยืน” เพื่อการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์และชุมชน ต่อมาทำการเปรียบเทียบความต้องการของผู้คนในย่านกับโครงการในแผนของหน่วยงานภาครัฐ จนได้ผลสรุปของงานวิจัยชิ้นนี้เป็น โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง

ประโยชน์ที่ได้จากการทบทวนงานวิจัยของ วิมลรัตน์ คือ เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นวิธีการวิจัยปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรมแบบเชิงประจักษ์ โดยอาศัยการดึงเอาประสบการณ์ที่ผ่านมา เป็นการค้นหาพฤติกรรมของบุคคลออกมาโดยตรง เหตุผลที่ศึกษาของวิมลรัตน์เนื่องจากต้องการเห็นภาพสะท้อนงานวิจัยที่ศึกษาทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาในสายงานสถาปัตยกรรม เพื่อนำมาใช้ในการออกแบบโครงสร้างของงานวิจัยและกำหนดเครื่องมือที่อาศัยการดึงเอาประสบการณ์ที่ผ่านมา ค้นหาปัจจัยเป็นประเด็นที่คล้ายกับงานวิจัยชิ้นนี้ที่มีเครื่องมือ (ประชากรตัวอย่างเก็บข้อมูลด้านประสบการณ์การรับรู้) ในการเก็บข้อมูลจะใช้ประสบการณ์ตรงจากบุคคลที่มีพื้นฐาน ถิ่นฐาน และรากเหง้า เดียวกันหรือคล้ายกัน ผู้วิจัยทำหน้าที่เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการตีความของประชากรตัวอย่างหลายๆ คนเพื่อหาปรากฏการณ์ร่วม

2.2.5 *เยิรเงาสลัว (In Praise of Shadow)*

เขียนโดย จุณีจิโร ทานิชากิ และแปลโดย สุวรรณมา วงศ์ไวศยวรรณ ภาพรวมคือเป็นหนังสือที่ใช้วิธีการเขียนแบบบรรยายโวหาร จากประสบการณ์จริงของตนเองทั้งในอดีตและปัจจุบันนำมาวิเคราะห์และบรรยายเป็นความรู้สึกออกมาในแง่ของความงามแบบสถาปัตยกรรมที่ตนเองชื่นชอบ ดังนั้น เรื่อง *เยิรเงาสลัว* จึงถือเหมือนเป็นงานวิจัยที่เป็นตัวอย่างของวิธีการเก็บข้อมูล

การบันทึกเหตุการณ์ และกำหนดปัจจัยที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ คือ วิธีการเขียนของผู้แต่งอธิบายถึงประสบการณ์ตรงของตนเอง ที่ถ่ายทอดออกมาเชิงบรรยาย ทำให้เข้าใจและเห็นภาพรวมได้โดยง่าย ซึ่งทำให้เกิดการผลิตเครื่องมือวิจัย วิธีการเก็บข้อมูลและปัจจัยในงานวิจัยชิ้นนี้สาระสำคัญในหนังสือ คือ เป็นเรื่องเล่าของทานิชากิที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางสังคมของตะวันตกที่มีบทบาทในญี่ปุ่น จนทำให้ความรู้สึกถึงความงามที่ใช้ชื่นชมวัตถุต่างๆ ในแบบที่เป็นแบบแผนดั้งเดิมพื้นฐานของญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงไปที่สำคัญไปสู่ความเป็นตะวันตก เรื่องเล่าดังกล่าวเป็นการเล่าถึงประสบการณ์และความทรงจำที่ได้จากการพิจารณาวัตถุต่างๆ ที่พากันปรากฏตัวออกมา การอธิบายถึงบริบทต่างๆ ของการปรากฏตัวนั้น ไม่ว่าจะเป็คุณค่าของแสงเงาสลัว เปลวเทียน ความเก่าของเนื้อไม้ กลิ่น ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีส่วนร่วมและช่วยทำให้วัตถุปรากฏตัวออกมาทำหน้าที่ผู้ความเป็นอัตบุคคล และดึงย้อนประสบการณ์ที่ชื่นชอบในอดีตกลับมาปัจจุบัน แล้วสำรวจว่าองค์ประกอบอะไรที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่แตกต่างกันออกไป

ประเด็นสำคัญในหนังสือเรื่อง *เข็มนาฬิกา* คือ ทานิชากิ ใช้วิธีการเขียนโดยอธิบายถึงประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบหรือปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลทำให้วัตถุปรากฏตัวและเกิดเป็นปรากฏการณ์บันทึกเป็นรูปแบบของประสบการณ์ ซึ่งองค์ประกอบที่ว่าในงานวิจัยชิ้นนี้เรียกว่า “ปัจจัย” ซึ่งปัจจัยที่น่าสนใจใน *เข็มนาฬิกา* คือ ปัจจัยด้าน “แสง” ที่รับรู้ผ่านวัตถุและในพื้นที่ต่างๆ ทั้งประเด็นของแสงสว่างและเงาสลัวที่เกิดจากแสงเทียน

ปัจจัยใน *เข็มนาฬิกา* ที่ทานิชากิได้อธิบายเอาไว้คือ เรื่องของแสงที่มีความแตกต่างกัน ถึงแม้ว่าจะเป็นปัจจัยชนิดเดียวกัน แต่เรื่องของ แหล่งกำเนิดแสง ปริมาณแสง ทิศทางแสง รูปของปัจจัยที่มีความแตกต่างกันย่อมส่งผลให้เกิดประสบการณ์ที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้เนื่องจากที่ ทานิชากิ มีพื้นฐาน และรากเหง้าที่เป็นชาวญี่ปุ่นซึ่งแตกต่างกับชาวตะวันตกที่มีความคิดที่ว่า พยายามขจัดความมืดออกไปเพื่อความสวยงามตามแนวความคิดของชาวตะวันตก ซึ่งแตกต่างจากชาวญี่ปุ่นที่เชื่อว่า “การมีแสงสลัวที่โน้นข้างที่นี้บ้างมีเงาหนาที่บเงาอ่อนจางกระจัดกระจายออกไปอย่างไม่เป็นระเบียบ ย่อมทำให้เกิดอารมณ์ที่แปรตามความเคลื่อนไหวของเปลวไฟ”⁴⁵ เป็นแนวความคิดทั้งหมดเป็นการนิยมความงามตามแบบของชาวญี่ปุ่นที่เชื่อและชื่นชมในการใช้แสงสว่างให้พอดีเพื่อให้เกิดความงาม แสงสว่างมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม สถานที่ และวัตถุ การพิจารณาวัตถุ ลักษณะลวดลายและเนื้อผิวของความเก่า การใช้กระดาษและไม้เป็นส่วนประกอบหนึ่งในการตกแต่งบ้านทำให้เกิดเงาสลัวที่เกิดจากแสงเทียน แต่การเข้ามาของเทคโนโลยี ที่ทำให้แสงสว่างเกิดการเปลี่ยนแปลงไป

⁴⁵ จุนจิโร ทานิชากิ แปลโดย สุวรรณฯ วงศ์ไวยวรรณ, *เข็มนาฬิกา*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ทานตะวัน, 2537), หน้า 45 (เน้นโดยผู้วิจัย)

จากการศึกษาทบทวนงานวิจัยและหนังสือที่ผ่านมาพบว่าสามารถกำหนดปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดปรากฏการณ์ที่มาจากความสัมพันธ์ระหว่างลายคำและพื้นที่ได้ดังตารางที่ 2.1 โดยปัจจัยที่เกิดขึ้นนั้นสามารถแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของตัวบุคคล (Subjective Experience) เป็นซึ่งปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ขึ้นกับแต่ละตัวบุคคล และปัจจัยวัตถุประสงค์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมีผลต่อประสบการณ์ (Objective Experience) เป็นปัจจัยที่สามารถควบคุมได้ โดยการกำหนดของคน

ตารางที่ 2.1 แสดงปัจจัยต่างๆ ที่นำมาใช้จากการสังเคราะห์งานวิจัยและหนังสือ

ปัจจัยที่ผลกระทบต่อการรับรู้			
Subjective Experience		Objective Experience	
ปัจจัย	รายละเอียด	ปัจจัย	รายละเอียด
พื้นฐานของบุคคล	รากเหง้า/ถิ่นกำเนิด/ พื้นเพ/ ประสบการณ์	แสงสว่าง	ชนิดของแสง แหล่งกำเนิดแสง ช่วงเวลาของแสง
รสนิยม/ ความสนใจ	ความสนใจหรือสิ่งที่ชื่นชอบที่แตกต่างกันออกไป	กลิ่น	กลิ่นของรูป กลิ่นของดิน อื่นๆ
ประสบการณ์	มี/ ไม่มีประสบการณ์ในสถานที่นั้น	กิจกรรม	พิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนาที่มีการลดลงไปทำให้บรรยากาศภายในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป
		ความสมบูรณ์ของวัตถุ	สภาพสมบูรณ์/ไม่สมบูรณ์ มีผลต่อความการรับรู้
		เทคโนโลยี/ อุปกรณ์	การเดินสายไฟ และอื่นๆ มีผลต่อความการรับรู้
		การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ	การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง ส่งผลต่อสภาวะแสง ทิศทางแสงและพื้นที่ภายใน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการรับรู้
ปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้		ปัจจัยที่ควบคุมได้	

จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่ค้นพบได้ในการศึกษาหนังสือเรื่อง *เข็มนาฬิกา* และงานวิจัยที่ผ่านมา นั้น ทุกปัจจัยล้วนเป็นปัจจัยที่สำคัญในการให้ความหมายต่อประสบการณ์ทั้งอดีตและปัจจุบัน เพราะเป็นเหมือนเครื่องมือที่ใช้วัดประสบการณ์ที่เกิดขึ้นภายในช่วงเวลาที่เผชิญหน้ากับปรากฏการณ์นั้น ดังนั้นประโยชน์สำคัญที่ได้จากหนังสือเรื่อง *เข็มนาฬิกา* สามารถนำไปใช้ในการสร้างกระบวนการวิจัยได้ดังนี้

1. เน้นเก็บข้อมูลจากประสบการณ์ตรงที่มาจาก การรับรู้ผ่านวัตถุและสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อการรับรู้ถึงความรู้สึกภายในของแต่ละบุคคล
2. การบันทึกสิ่งต่างๆ ใน ณ เวลาที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการที่จะช่วยคลี่คลายและอธิบายถึงปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาสู่การรับรู้

3. พื้นฐานของแต่ละคน และการให้ความหมาย ทั้งหมดไม่ได้เป็นการวิเคราะห์ที่อยู่เพียงที่วัตถุเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของความเป็นอัตบุคคลอีกด้วย
4. ปัจจัยนั้นเหมือนเป็นเครื่องมือที่ใช้ตรวจสอบ รากเหง้า ถิ่นฐาน คุณลักษณะ และความเป็นตัวตน (Being) โดยใช้ตรวจสอบดังนี้
  - 4.1 สภาพแวดล้อมในแง่มุมที่ส่งผลให้เกิดการรับรู้
  - 4.2 ความหมายที่เกิดขึ้นจากการประกอบสร้างหรือมีแหล่งกำเนิดมาจากที่ใด
  - 4.3 องค์ประกอบต่างๆ ภายในพื้นที่ รวมไปถึง แสง ช่องเปิด วัสดุ พื้นผิว
  - 4.4 พื้นเพ ประสบการณ์เดิมของผู้ที่เผชิญหน้ากับปรากฏการณ์ หรืออาจเรียกว่า ตัวตน ของคนๆ นั้นในสถานะที่มีจิตสำนึก (Being)

2.2.6 ปรากฏการณ์แห่งแสงในสถาปัตยกรรม กรณีศึกษา การออกแบบพื้นที่อยู่อาศัย จังหวัดเชียงใหม่ (Phenomenon of light in Architecture : Case study of living place design in Chiang Mai)

เขียนโดยพัชรา โสมดี ภาพรวมของงานวิจัยเล่มนี้ คือเป็นการศึกษาทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรมที่เจาะจงเฉพาะปัจจัยเรื่องแสงสว่าง พัชราเชื่อว่าบทบาทของแสงในการออกแบบสถาปัตยกรรมในปัจจุบันที่มีความแตกต่างไปจากบทบาทของแสงในยุคก่อนแสงภายในพื้นที่พักอาศัย (Living Place) ที่ขึ้นภายใต้แนวความคิดใหม่ จึงควรมีความหมายมากกว่าแค่การส่องสว่างให้เราเห็นสิ่งของและดำเนินชีวิตไปได้ แต่เป็นสิ่งที่กระตุ้นสร้างปรากฏการณ์ และความหมายของการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสถานที่และบริบทสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างแสงกับงานสถาปัตยกรรมเป็นเรื่องราวที่มีประวัติความเป็นมายาวนานในสถาปัตยกรรมประเภทที่พักอาศัยในอดีต ประโยชน์จากหนังสือเล่มนี้ คือช่วยอธิบายถึงปรากฏการณ์วิทยาในเรื่องแสงในแง่มุมต่างๆ แก่งานวิจัยเมื่อใช้วิเคราะห์ปัจจัยอื่นกับลายคำ

งานวิจัยชิ้นนี้เน้นศึกษาสถาปัตยกรรมและแสงที่เกิดในพื้นที่ในปัจจัยสถานะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชนิดของแสง ทิศทางแสง ปริมาณแสง แหล่งกำเนิด สีของแสงและความหมายของแสง สิ่งเหล่านี้เองที่เป็นปัจจัยเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลในงานวิจัยของพัชรา เป็นการเน้นศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับแสงธรรมชาติและการรับรู้แสง ลักษณะของแสงธรรมชาติในสถาปัตยกรรมทั้งทางด้านกายภาพและความหมายในเชิงนามธรรมและแนวความคิดและวิธีออกแบบแสงธรรมชาติในงานสถาปัตยกรรมทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัยได้ ทั้งนี้เพื่อสร้างกระบวนการของแนวความคิดในการออกแบบแสงในงานสถาปัตยกรรม โดยศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแสง สามารถสรุปการศึกษาแสงธรรมชาติ

ในงานสถาปัตยกรรมนั้นได้มีการศึกษาโดยแบ่งประเด็นออกเป็นสี่ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่ง **ลักษณะแสงกับการสร้างรูปทรง (Light revealing Form)** มีใจความสำคัญคือ แสงไม่ใช่แค่เพียงมีหน้าที่ให้แสงสว่างเท่านั้นแต่สามารถสร้างรูปทรงทางพื้นที่ในความหมายเชิงความหมายได้อีกด้วย ในสถาปัตยกรรม การศึกษาแสงกับการสร้างรูปทรงนั้น ประกอบไปด้วยลักษณะแสงที่ใช้ในการเน้นรูปทรง, แสงและการเลือนรูปทรง, แสงที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของโครงสร้าง, แสงกับการปกปิดลักษณะของโครงสร้าง, แสงกับการเน้นวัสดุ และแสงที่ทำให้วัสดุ कुछุคหนึ่ง **ส่วนที่สอง แสงกับการสร้างพื้นที่ว่าง (Light revealing Space)** การศึกษาลักษณะแสงกับการสร้างพื้นที่ว่างประกอบไปด้วย ลักษณะแสงที่ใช้ในการกำหนดขอบเขต และลักษณะแสงที่สัมพันธ์กับพื้นที่ว่างซึ่งแสงนั้นสามารถสื่อความหมายของการเชื่อมต่อ (Connection) และเรื่องของการแบ่งแยก (Separation) ของพื้นที่ระหว่างภายนอกและภายในได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการก่อสร้างหรือวัสดุในท้องถิ่นตลอดจนสภาพภูมิประเทศหรือภูมิอากาศซึ่งจะเป็นตัวกำหนดลักษณะชนิดของการเชื่อมต่อพื้นที่ภายในและภายนอก **ส่วนที่สาม แสงกับทิศทาง (Light and Direction)** ประกอบไปด้วยลักษณะแสงกับการสร้างจุดรวมสายตาและแสงกับการเคลื่อนที่ ซึ่งในการศึกษาพบว่าโดยปกติแล้วมนุษย์จะตอบสนองกับแสงที่มีความสว่างมากดังนั้นแสงจึงเป็นสิ่งที่ช่วยในการนำทางและกำหนดทิศทางต่างๆ แสงกับการสร้างความหมาย **ส่วนสุดท้าย แสงกับการสร้างความหมายในสถาปัตยกรรม** ซึ่งประกอบไปด้วยความต้องการแสงของมนุษย์และความหมายของแสงในสถาปัตยกรรมซึ่งได้แก่ แสงกับภาพลักษณ์ของธรรมชาติ, แสงและการเปลี่ยนแปลงของเวลา, การใช้แสงในการสื่อความหมายแบบอุปมา, การสร้างสัญลักษณ์ด้วยแสง และแสงกับการสร้างบรรยากาศความสงบ จากการศึกษาความหมายของแสงดังกล่าวจะเป็นแนวทางในการสร้างความหมายในสถาปัตยกรรมด้วยแสง

ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัยของ พัชรดา คือ มีมุมมองที่พิจารณาปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาใช้เพื่อการเก็บข้อมูลเรื่องของแสง วิธีการสร้างแสงที่สัมพันธ์กับพื้นที่ใช้สอย และศึกษาลักษณะของแสงที่ตอบสนองต่ออารมณ์ความรู้สึกและการสื่อความหมาย ซึ่งแสงสว่างเป็นปัจจัยที่สำคัญและน่าสนใจมากในงานวิจัยชิ้นนี้ เนื่องจากคุณลักษณะของ ลายคำที่มีลักษณะเป็นลวดลายสีทอง ต้องอาศัยการปรากฏตัวโดยผ่านแสงสว่าง เพื่อทำให้เกิดปรากฏการณ์ภายในพื้นที่ของวิหาร

2.3 สรุปภาพรวมของการศึกษาทฤษฎี งานวิจัยและทบทวนวรรณกรรม

จากการศึกษาทฤษฎี งานวิจัยและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ว่าการศึกษาประเด็นเรื่อง “ลายคำ” ในแง่มุมของ ข้อมูลด้านกายภาพและรูปแบบของลายคำที่ปรากฏในวิหารต่างๆ เพื่อใช้คัดเลือกสถานที่ในการเก็บข้อมูล โดยใช้ข้อมูลจากหนังสือเรื่อง *ลายคำล้านนา* และความรู้ด้านความหมาย หน้าที่ของลายคำในเบื้องต้นที่ยังไม่ได้รับการคลี่คลาย ผ่านการศึกษา

หนังสือเรื่อง ความหมายของส่วนประดับสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของล้านนา ทั้ง 2 เล่มช่วยให้ผู้วิจัยรู้ว่าลายคำมีหน้าที่และกระบวนการทำงาน โดยอาศัยผ่านปัจจัยที่ประกอบไปด้วย การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ โครงสร้าง แสงสว่าง รูปแบบลายคำ และประสบการณ์เดิม ส่วนปัจจัยอื่นๆ สามารถพบได้ในบางวิหารเท่านั้น ผู้วิจัยจึงเลือกเฉพาะปัจจัยที่ปรากฏทุกวิหารและมีความสำคัญในการคลี่คลายเท่านั้น ปัจจัยที่กำหนดขึ้นจะเอื้อให้เกิดปรากฏการณ์ซึ่งกันและกันเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่อาจจะแยกแยะออกมาได้ การศึกษาหนังสือทั้ง 2 เล่มนั้นยังช่วยให้กำหนดสถานที่เก็บข้อมูลและรู้ข้อมูลทางรูปธรรมและนามธรรมของลายคำในเบื้องต้น ส่วนประเด็นที่สองจะเป็นเรื่องของทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาและวรรณกรรมที่ใช้ผลิตเครื่องมือและวิธีการวิจัย ตลอดจนแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลมีทั้งหมด 5 ชั้น โดยอธิบายได้ดังนี้

ตารางที่ 2.2 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาวรรณกรรมและการนำไปใช้

ขั้นที่	ประโยชน์ที่ได้จากการทบทวนและศึกษา	สิ่งที่นำไปใช้
1) ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ทำความเข้าใจและอธิบายในความหมายและความสัมพันธ์ของพื้นที่กับการรับรู้ - ใช้อธิบายปรากฏการณ์ภายในพื้นที่ที่มีองค์ประกอบในสร้างปรากฏการณ์อะไรบ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> - สำนึกการมีตัวตน คือการที่เราสามารถตีความและให้ความจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องรู้สำนึกในตัวเองและมีสติ ที่รู้ว่าเราเป็นใคร มีความรู้อย่างไร ชอบอะไร เป็นต้น - ช่วยให้เข้าใจว่า การรับรู้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้โดยมีกระบวนการอย่างไร
2) งานวิจัยเรื่อง การย้อนสำรวจประเพณีเพื่อการค้นพบใหม่: ความเข้าใจของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับคุณสมบัติและความหมายในบ้านไทยประเพณี	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้ในการกำหนดจุดยืนของประชากร ตัวอย่างและผู้วิจัย - เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์วิทยากับศาสตร์การตีความ - ตัวอย่างการใช้ในงานสถาปัตยกรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - กำหนดจุดยืนของผู้วิจัยและงานวิจัย คือ ผู้วิจัย เป็นผู้เรียบเรียงข้อมูลด้านการรับรู้จากกลุ่มประชากรตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลด้านประสบการณ์ที่เกิดขึ้น จุดยืนของงานวิจัย คือ เพื่อรื้อค้นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวิหารว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร มีสาระอย่างไร และเกิดการเปลี่ยนแปลงจากอดีตอย่างไรบ้าง - กำหนดเครื่องมือวิจัยโดยอาศัยประสบการณ์ตรงในฐานะอัตบุคคล - กำหนดคุณสมบัติกลุ่มประชากรตัวอย่างที่ว่าด้วย ต้องมีความคล้ายคลึงกันในด้านถิ่นฐาน พื้นเพ และประสบการณ์ที่ผ่านมา

ตารางที่ 2.2 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาวรรณกรรมและการนำไปใช้ (ต่อ)

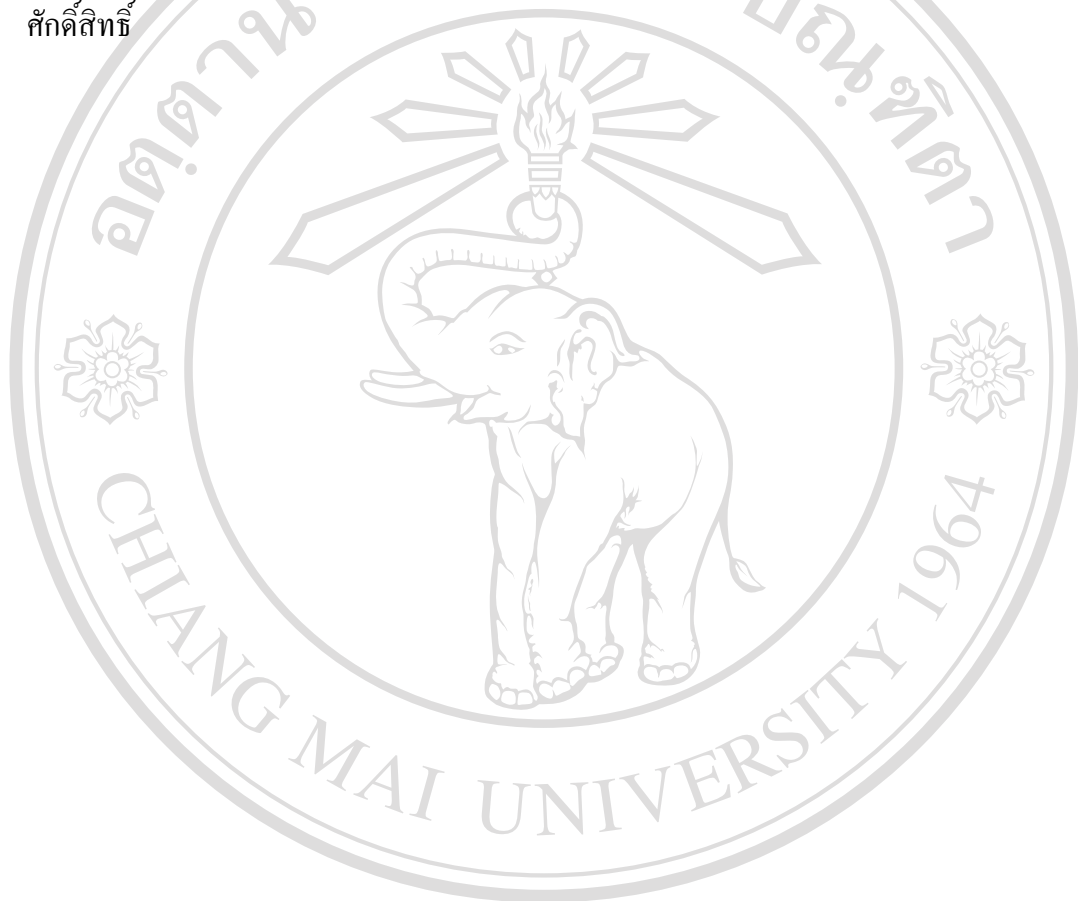
ขั้นที่	ประโยชน์ที่ได้จากการทบทวนและศึกษา	สิ่งที่นำไปใช้
3) งานวิจัยเรื่อง ปραกฏการณ์ ศาสตร์ในสถาปัตยกรรมใน ศาสตร์ของการตีความ การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการ อนุรักษ์และฟื้นฟู ย่านสาม แพร่ง	<ul style="list-style-type: none"> - ตัวอย่างในงานวิจัยปรากฏการณ์วิทยาใน ศาสตร์สถาปัตยกรรม - ตัวอย่างในการสร้างโครงสร้างงานวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างเครื่องมือวิจัย คือการใช้กล้อง ถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียงและแบบบันทึก ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องใช้ คำถามแบบปลายเปิด - กำหนดจุดยืนของผู้วิจัยในฐานะผู้เรียบ เรียงของข้อมูลการรับรู้ที่ได้จาก ปραกฏการณ์ร่วมที่เกิดขึ้นภายในแต่ละ วิหาร ของกลุ่มประชากรตัวอย่าง
4) <i>เอิรเวาสลิว</i>	<ul style="list-style-type: none"> - ตัวอย่างการเก็บข้อมูลจากประสบการณ์ตรง - การบันทึกข้อมูลในวิธีต่างๆ - พื้นฐานของแต่ละคน ส่งผลต่อการรับรู้ - ปัจจัยใช้วัดค่าและตรวจสอบ ประสบการณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ได้กำหนดปัจจัยคือ สภาพด้านกายภาพ โครงสร้างวิหาร แสงสว่าง ลายคำ และ ประสบการณ์เดิม - วิธีการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการรับรู้ คือ การใช้กล้อง เครื่องบันทึกเสียง และแบบ จดบันทึก
5) งานวิจัยเรื่อง ปραกฏการณ์แห่ง แสงในสถาปัตยกรรม กรณีศึกษา การออกแบบพื้นที่ อยู่อาศัย จังหวัดเชียงใหม่	<ul style="list-style-type: none"> - พิจารณาการใช้ปัจจัยเฉพาะ ด้านแสงในงานวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นตัวอย่างการศึกษาปัจจัยเรื่องแสง คือ มิมุมมองของการอธิบายและใช้แสง ที่ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ในพื้นที่ที่ทำให้เกิด ความหมายที่แตกต่างกันออกไป

จากสิ่งที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม และนำไปใช้คือ สามารถสร้างวิธีการดำเนินงานวิจัยและการเก็บข้อมูล โดยแบ่งข้อมูลเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนข้อมูลเอกสารอ้างอิง และส่วนข้อมูลภาคสนาม โดยข้อมูลสนามจะเก็บในข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์การรับรู้รวมถึงปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และอธิบายผ่านปัจจัยที่เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างลายคำกับพื้นที่ภายในวิหารจากการปรากฏตัว หรือทำหน้าที่ของลายคำกับพื้นที่ โดยถูกตีความและให้ความหมาย เป็นประสบการณ์ของประชากรตัวอย่างในฐานะของ “อัตบุคคล” บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่าต้องมี “ถิ่นฐาน” (Place) “รากเหง้า” และประสบการณ์ ที่เหมือนกันหรือเป็นพวกเดียวกัน

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การกำหนดจุดยืนของผู้วิจัยในงานวิจัย คือ ผู้วิจัยจะเป็นเพียง “ผู้เรียบเรียง” เนื่องจากต้องการข้อมูลด้าน “ปรากฏการณ์ร่วม” (เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นผ่านการรับรู้จากการสัมผัสไม่ว่าจะเป็นการมองเห็น ได้ยินเสียง และได้กลิ่น ที่เกิดขึ้นการประกอบสร้างขององค์ประกอบต่างๆ ภายในวิหาร ณ ช่วงเวลานั้นๆ) จึงจำเป็นต้องใช้กลุ่มประชากรตัวอย่าง (Subject) แทนผู้วิจัยในการเก็บข้อมูลโดยเก็บรวบรวมข้อมูลของกลุ่มประชากรตัวอย่างทางด้านประสบการณ์ผ่านกระบวนการแบบรื้อค้นด้วยปัจจัย เพื่อตรวจสอบและวัดประสบการณ์ที่เกิดขึ้นภายในวิหารว่า

มีปัจจัยอะไรบ้างที่ช่วยกระตุ้นให้ลายคำสามารถทำหน้าที่ และปรากฏตัวออกมาได้ ในงานวิจัยชิ้นนี้ ยังพบว่าลายคำมีหน้าที่และมีปัจจัยเป็นองค์ประกอบที่ประกอบสร้างเป็นปรากฏการณ์ จากการที่ลายคำปรากฏตัวโดยผ่านการให้ความหมายของพื้นที่ว่าง ผ่านการรับรู้ของคนที่ใช้ในพื้นที่ และเป็นตัวสร้างความหมายทางพื้นที่ จนกลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างลายคำและพื้นที่ผ่านองค์ประกอบต่างๆ ที่เกิดในรูปแบบกระบวนการการรับรู้และกำหนดขอบเขตของพื้นที่ความศักดิ์สิทธิ์

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved